

כיצד משפיע חינוך התנסותי על התלמיד

מקרה מדגים: סדנת נגרות

עבודה סמינריונית בחינוך

העבודה מוגשת לגברת חני קפון

איתיאל בהרב

36271575

מסלול חפ"ן

המכללה לחינוך ע"ש דוד ילין

ירושלים תשע"ג 2012

תוכן עניינים

3	מבוא.....
5	פרק 1: סקירה ספרותית
9	פרק 2: הצגת שלוש תפיסות של אנשי חינוך בתחום הנגרות ודיון בעקבותיה
26	המלצות - עקרונות אופטימליים לסביבת למידה מעשית.....
32	סיכום
34	רשימה ביבליוגרפית

מבוא

מאז שנת 2004 אני עוסק בנגרות למטרות שונות בנוסף למטרתה המקובלת – ייצור רהיטים.

קודם לכן, השתתפתי וסיימתי קורס נגרות ועיצוב העץ של משרד התעסוקה, שפתח בפני את תחום הנגרות ברמה מקצועית והביא אותי לעסוק בתחום שאהבתי עוד מקודם, כעיסוקי העיקרי לפרנסתי. במהלך הקורס, למדתי דברים רבים והתנסיתי בתחומים שונים השייכים לעולם העבודה עם עץ, אך מה שמפתיע אותי כיום, היא התובנה כי הדבר המשמעותי באמת שקיבלתי בקורס, הוא עצם ההתנסות בלמוד נגרות.

במהלך הקורס, ניכר היה הקונפליקט התמידי בין שמירה על הפן המסורתי, המזוהה מאד עם תחום העץ, לבין הצורך להתחבר לקידמה הטכנולוגית והרעיונית. היה זה ניכר הן בשיטות העבודה שלמדנו, במכשירים השונים, בתחומי הלימוד הנדרשים לנגר, והן בדרכי הלימוד.

הקורס בו למדתי, בניגוד לשנים שלפניו, התהדר בשם "ייצור ועיצוב הרהיט", כשברור היה לכולם כי תחום העיצוב, החדש יחסית בקורס, תופס מעט מאד משעות הלימוד. בכל זאת היה זה כנראה הכרח כי לא נוכל להישאר מאחור אפילו בשמו של הקורס. בשיעורים המעשיים, עסקנו בחודשים הראשונים בבניית מחברים מסורתיים, מלאכה שדורשת סבלנות רבה וזמן ממושך. עשינו זאת בעבודה ידנית לחלוטין, שמבחינה טכנולוגית איננו מחוייב, ובוודאי לא כלכלי. תוך כדי העבודה בסדנה, ניתנו לנו הסברים על הרכבת רהיטים אצל לקוח, כגון מטבחים, שעל מנת להתפרנס מהם יש לבצע את הייצור במהירות מאד גבוהה. למרות זאת, הלימוד המעשי בפועל, היה ממוקד כמעט כולו בנגרות המקובלת המסורתית, שהמאפיין העיקרי שבה הוא שיטות חיבור הנשענות על כוחות החומר עצמו, ללא הוספת עזרים ממתכת או פלסטיק. היה נראה, כי ההנחה המקובלת היא כי את השיטות האלו, המודרניות, ראשית אין אנו מעריכים במיוחד ונשתמש בהם לצורך פרנסה בלבד, וכן כי אין טעם לבזבז עליהן את זמן הלימוד, וניתן ללמוד אותן מהשטח ללא שום בעיה.

לפי כל זה, היה מצופה שאת שיטות העבודה הוותיקות והחיבורים ילוו ספרי לימוד מושקעים מעודכנים המעשירים את התלמיד הן בחומר עיוני תיאורטי, והן בחומר המלווה אותו בעבודתו המעשית בסדנה. אך למעשה, חומר כתוב המלווה את התלמיד בקורס כלל לא היה. למורה היה איזה עותק של ספר לימוד מהוה משנות השבעים, ולנו התלמידים, לא נותר אלא לסמוך עליו. אולם הוא כאמור, היה נבדך בין שני הקטבים של החדש והישן, שגם מיוצגים באופני העבודה של נגר בן זמננו – מחברי עץ מסורתיים מחד, ובירגי מתכת ותוספי פלסטיק מאידך.

מבוכה זו הייתה נפתרת אצל רובנו, לו יכולנו לבחור להישאר לצד הנגרות המסורתית ולהתעלם מזו העכשווית שרק מפחיתה בערך מלאכת הנגרות. אולם, העובדות בשטח, מראות כי לדרך זו בלבד, אין הצדקה כלכלית, וכמי שבא ללמוד מקצוע מפרנס, אין ברירה אלא לקבל אף אותה.

דיואי, בספרו "ניסיון וחינוך" (דיואי, 1960) דן בסוגיה דומה שעולה במהלך המאה העשרים. דיואי הנחשב למייסד החינוך הפרוגרסיבי על פני החינוך ה"ישן". בספרו הוא בא בטענות דווקא אל מצדדי תנועת החינוך הפרוגרסיבי, על כי הקצינו את השיטה, וכי הם מבטלים כליל את החינוך הישן ועקרונותיו, תוך כדי הנפת דגל הניסיון ככלי חינוכי עיקרי.

הטענה שמביא דיואי, היא שדיון מחודש, מוכרח להתייחס לשתי הגישות, ושאינן להתעלם מהחינוך הישן. התאמה אמיתית של שיטה חינוכית לדור עכשווי, תהיה יצירת סינתזה בין הישן לחדש.

מיחזור חומר ישן לשימוש חדש, זהו תחום רחב הראוי למחקר ולכתיבה. בהוראת הנגרות בה אני עוסק, אני נותן לתחום זה מקום נרחב, ומשתדל לגרום לתלמידי להפנות כלפיו את תשומת ליבם. גם מפגש עם לוח עץ ישן, יתחיל במבוכה. הניסיון הנצבר מאפשר לצמצם את שלב המבוכה, ולהגיע לשלב התכנון והביצוע ביתר מהירות, מהירות הנדרשת על מנת לשמר כוח של יצירה. כך ניתן לפתח יכולת אבחנה מה כדאי לשמור, ומה לא. בחינוך ובנגרות כאחד.

בעבודה זו, אסקור את תחום "החינוך המעשי", מבחינה רעיונית, מבחינה היסטורית, ומבחינה פרקטית, על מנת לתת מענה לשאלה – מהי השפעתו של החינוך המעשי על התלמיד. מתוך עיון בסוגיה זו, אנסה לברר את השינויים הנכונים לתחום זה בימינו אלה, ולבסוף, לברור את המתאים והראוי מתוך ניסיוני שלי ושל אחרים העוסקים בתחום זה שאת חלקם ראייתי, ומתוך הספרות.

החיפוש אחר ספרות רלוונטית לתחום זה, הפגיש אותי עם הצורך לבחור בין היצמדות לפן הרעיוני והתיאורטי של שילוב המלאכה בבית הספר, לבין תיעוד החוויות של מורים העוסקים בתחום זה בעבר וכיום. מתוך נטייתי לצד המעשי, ומתוך ההתחדשות שמורגשת בבתי הספר בתחומי הלימוד המעשיים מחד, וחוסר הידע בה אני פוגש בתצפיותיי בקרב המורים הניגשים לעסוק בהוראת נגרות מאידך, בחרתי במודע לתת רקע עיוני, וממנו לצאת בהרחבה למסקנות מעשיות, שיוכלו לסייע בידי מורים המבקשים זאת. אף הן, מבוססות על כותבים בעלי ניסיון חינוכי, ועל אנשים העוסקים בכך כיום.

פרק 1: סקירה ספרותית

אני פותח את הסקירה הספרותית בציטוט מפריט בבליוגרפי שאינו אקדמי בן 83 שנה. הרגשתי זכות גדולה לגלות בספריה הלאומית 11 חוברות מהוהות, ערוכות יחד, בשם "הנגר", מהן אני מביא ציטוט הנותן מידע חשוב. מקור זה הוא היחיד הסוקר את ראשית כניסתו של מקצוע הנגרות לכותלי בית הספר. ללא פריט זה, יכולים היינו לדמיין כאילו השאלה בדבר לימוד מלאכה בבתי הספר עמדה תמיד במוקד הדיון החינוכי. אך הודות לו, מובן כי זהו נושא, שעלה לדיון רק בסוף המאה ה-19, והולם את הדיון החינוכי שרווח באירופה בראשית המאה העשרים. הסקירה ההיסטורית שאביא בהמשך, אמנם אינה נוגעת בשנים אלו, אך קיימת השפעה של הדיון על מקומה של המלאכה בחינוך באירופה בראשית המאה העשרים, על משנתם אנשי החינוך אשר הקימו בארץ ישראל את מוסדות חינוך הראשונים, שחלקה של המלאכה בהם היה בלתי מבוטל.

"זה כחצי יובל שנים עבר מעת נכנס מקצוע זה (נגרות – א.ב.) לכתלי בית הספר בשווידיה, ומאז חדר כמעט לעולם החינוך בכל המדינות הנאורות, ובהרבה מהן נהיה גם ללמוד חובה על כל התלמידים... הכל מודים כי מקצוע זה, הנקרא גם 'אמון יד', בא לנצל את יצר ההתעסקות, השוכן בכל ילד וילד, לטובת מטרות חנכיות. ברור הוא כי למוד זה אינו בא להקנות לילד את דרכי השמוש בכלי העבודה, או ללמדו את המלאכה; מטרה זו נמסרה לבית הספר למלאכה, אך לא למלאכה הנלמדת בבית הספר. המטרה העיקרית של אמון-היד היא אינטלקטואלית ומוסרית. למוד זה בא לשם פיתוח חושי הילד – חוש הראייה וחוש המישוש – לשם שכלול תנועת שריריו, להרגיל את עינו לדיוק, את ידיו לזריזות, ובעיקר את שכלו – להסתכלות נכונה, להשגחה, לכח שפוט, למחשבה, התענינות ועיון". (בטאון "הנגר", 1928)

חינוך התנסותי, סקירה היסטורית

בפרק זה אציג את הפנים השונות של מושג החינוך המעשי, תוך התייחסות לנקודות הראות השונות של כל אחד מן ההוגים המוצגים כאן.

ההוגים שאליהם אתייחס בהמשך הפרק, מכנים את תחום המלאכה בחינוך, במגוון שמות תואר, המבטאים את גישתו של כל אחד מהם למהות תפקידה של המלאכה בחינוך.

חינוך התנסותי (דיואי, 1960), בא לתאר את חשיבות מגעו של הילד עם מגוון תחומים שבהם יתנסה. ביטוי זה מתייחס לחינוך כאמצעי להפגיש את עולמו של הילד עם מירב חוויות הטבע והמדעים.

חינוך ניסויי¹ בא לבטא בנוסף להדגשת החווייה שבלימודים, גם אומץ לנסות תחומי ידע רחוקים, ובעידן שלנו, שיעורי נגרות ומלאכות שונות, הינם תחומים די מרוחקים בתפישת מערכת החינוך.

חינוך מעשי (דיואי, 1960), מבטא את ההכרח שמעשיות החינוך, וכי ללא פן מעשי, אין ערך ללמידה באשר היא.

חינוך עמלני (פולני, 1961, פרדקין, 1999) הוא ביטוי המבטא תקופה בארץ ישראל, בה נתפש העמל כערך מקודש בפני עצמו, מבלי שיש לו איזשהו כיוון או למידה.

א. חינוך התנסותי

על מנת לגשת לעיסוק ב"חינוך התנסותי", אקדים מעט רקע אודות הפילוסופיה המשמשת מצע לגישת החינוך בהתנסות, גישת "נטוראליזם אמפירי" (דיואי, 1960), שיטתו הפילוסופית של ג'והן דיואי, מעמידה את עצמה, בלא הסתייגות על הניסיון המוחשי הישיר והיומיומי של האדם. היא מניחה, שבניסיון החיים עצמו, נתונים לנו הממשות ומקור ערכינו הרוחניים. במעשה עצמו, ולא בחקירה או למידה, מצויה המשמעות בחיים. בניגוד לגישות פילוסופיות אחרות, שלרוב מזוהות עם "החינוך המסורתי", אין משמעות ללמידה אם אין בה תועלת מעשית. העולם בו אנו חיים ופועלים, הינו בלתי צפוי ומלא תופעות שונות זו מזו באיכותן, וקשות לניבוי ולהתמודדות עימן. השינוי הוא למעשה דבר מתמיד, שיש ללמוד להיערך אליו. ולמרות הסדר היחסי הקיים בתופעות השונות, אין בכך בכדי להפחית באופן רציני את יסודו המסוכן של העולם. כתוצאה מכך, יש צורך בלמידה בלתי פוסקת, המסייעת לגדול בתוך מסתרי העולם הזה. כתוצאה מגישה זו בדבר גורמי הלמידה, שולל דיואי כל הפרדה בין האדם וניסיונו לבין הטבע. לדעתו, אין חיים לאדם במנותק מן הטבע המניע אותם, וגורם שיהיו בתנועה קדימה, או לחילופין שיידרדרו לאחור אם יתעלם האדם מן הטבע. המושג "נסיון" אינו אלא דריסת רגלו של האדם בטבע, הוא משפיע עליו, מושפע ממנו, ולומד להתחקות אחר חוקיו, ולצפות לבאות. כך הוא גדל, ולכל רגע בו גדל האדם, ערך חיים. זהו ערך חייו של האדם בעולם.

תורתו החינוכית של דיואי, נגזרת ממשנתו הפילוסופית. בתורה זו, מעמיד דיואי את הילד במרכז בית הספר, במקום את המורה או תכנית הלימודים כפי שרווח בשיטת בית הספר המסורתי. היות שלשיטתו, החיים הינם בעלי ערך עליון בכל רגע, ואינם שואפים למשהו עתידי נשגב דווקא, הרי יש להתבונן בכל רגע האם הילד ממצה את הרגע עצמו. המיצוי, מתבטא בגדילה של הילד, שקורה בעת

¹ אין לתואר זה בסיס תאורטי אלא זהו תואר רווח בבתי ספר

שהוא "נהנה" מן העשייה שבכל רגע. לדידו, בית הספר חייב להיות מקום בו חי הילד ומקבל נסיון חיים כדאי ומהנה לשם – עצמו, ולא בשל תוצאותיו לעתיד לבוא, כמבחני בגרות עתידיים. מכאן יוצא, שאסור לשעבד את חיי הילד לתכנית לימודים קבועה, שנתגבשה לפי נסיונם וערכיהם של מוריו המבוגרים. לימודיו צריכים להיות חשובים בשביל חייו ההווים כילד, ולא בשביל חייו העתידיים כמבוגר. בניגוד לדעה כי "הילד הוא פשוט יצור לא מבוגר שיש להבגירו" (דיואי, 1960, עמ' 8). על כן צריך לבחון אותם לפי התאמתם לכוחותיו ולצרכיו של הילד בשלב התפתחותו הנוכחי. "נקודת המוצא והמצפן המכוון של התהליך החינוכי חייבים להיות צרכיו המידיים, התעניינותו הספונטאנית ופעילותו האימפולסיבית של הילד עצמו. חייו כילד הם המטרה העליונה של החינוך, והם גם האמצעי היחיד שלו" (דיואי, 1960 עמ' 9-8). אמנם, לצאת מתוך התעניינותו הספונטאנית של הילד, אין פירושה לספק אותה או לפנק אותו כאילו זו המטרה בפני עצמה. אלו רק משמשים כסימנים של גידול אפשרי, שיכולים לשמש גם להתפתחות נוספת. על המחנך להיאחז בדחפים והאינטרסים האישיים של הילד ולכוון אותם לשם גידול, לשם הוצאת כוחותיו של הילד אל הפועל, והעלאתם לרמה גבוהה יותר של תפיסה.

תעסוקה מעשית, יכולה לשמש עבור הילד כר פורה לעורר את כוחותיו השונים, ולהביאו לידי גידול. כאן מתעוררות בעיות מעשיות, שעל הילד לפותרן ע"י התבוננות התנאי הסביבה, שיקול דעת, ולמידה כיצד לחזות את העתיד לקרות. בהיות העשייה מרכז בית הספר, מתבטל הפירוד בין שיעור מעשי לעיוני, ובין תחומי הדעת השונים. כולם למעשה מתרכזים אל מקום אחד, ובאים לעסוק בשאלת התמודדותו של הילד בפעולתו כעת. מהם הוא יצא גם ללמידת מסקנות לעתיד. חומר הלימוד נעשה מכשיר להגשמת תכליותיו המעשיות של התלמיד, ולפתרון הבעיות הפונקציונאליות הקרובות לליבו. זאת בניגוד לבעיות שבאות מצד המורה או תכנית הלימודים.

ב. חינוך מעשי בארץ ישראל – חינוך עמלני, חינוך מעשי

על לחקור את העיסוק בחינוך התנסותי כיום, אביא סקירה הסטורית אודות תרבות החינוך העמלני בארץ ישראל לאורך השנים. במאמרו של פרדקין (1999), הוא מחלק את החינוך העמלני בארץ לשלוש תקופות:

התקופה הראשונה – (1870-1960) "תקופת החלום". תקופה זו, המקבילה לתחיית הציונות על גוניה השונים עסקה רבות בהנחלת מושגים חלוציים של גאולת האדמה והארץ. גאולת האדמה ועבודתה נקשרו בגאולת האדם והעם. בתקופה זו נטבעו מושגים כגון: "עבודה עברית", "חינוך

עמלני "ו" חזרה לטבע". העיסוק בחזון המדינה העברית ההולך ומתגשם, הביא להקמת בתי חינוך להכשרת הפועל העברי, בהם התחנכו בעיקר בני הפועלים. חוות חקלאיות במסחה (כפר תבור) ובסג'רה (אילניה). בית ספר חקלאי במושבה ראש פינה, ובית ספר לבני הפועלים בתל אביב (1922).

התקופה השנייה: (1950-1990) "תקופת ההגשמה". תקופה זו התאפיינה בחתירה להצלחה והגשמת מטרות כלכליות בכל תחום של המדינה המתפתחת. מגוון הכוחות שעלה לארץ ישראל מן התפוצות עסק בפיתוח כלכלי מואץ לקיום המדינה וממנו להפצת הידע בעולם כולו. מדינת ישראל הפכה להיות כוח מוביל בכל הקשור לפיתוח יכולות טכנולוגיות חקלאיות, והשבחת פרי האדמה בדרכים חדשות. בתקופה זו מקומו של החינוך החקלאי והחינוך הטכנולוגי היה ברור לכל. הקיבוצים פרחו ודרכיהם החינוכיות שימשו מודל לבתי ספר בכל הארץ. חברת הילדים, שהיתה בעלת משק קטן, אשר הכיל את כל ענפי הקיבוץ וגידלה את תצרוכתה בעצמה, הביאה להתפעלות רבה בארץ ובעולם. המושגים שרווחו בתקופה זו היו "כיבוש" "בנייה" "פיתוח" "צמיחה". "הישגי המדינה פרצו את גבולותיה" (פרדקין, שם). עם זאת, בתקופה זו החלה לחלחל למשק התרבות הקפיטליסטית. התגבשו תהליכי הפרטה בכלכלה ובחברה, ואף החל יבוא של כוח עבודה זר, תופעה שבתקופה שקדמה לה, כלל לא היה עולה על הדעת, ויש כדי להעיד על גודל השינוי הערכי שהתחולל במשק.

התקופה השלישית: (משנות השמונים ועד היום) "תקופת ההתפכחות". בתקופה זו, האדם התוודע לגודל האחריות שיש לו כלפי העולם והחברה, בארץ ובעולם. המושגים הערכיים והחינוכיים, עברו שינויי מהותי. היחס החד ערכי המעדיף ערך יחידי על משנהו, לא נתקבל עוד, ונאלץ להתמודד עם ערכים נוספים גם אם הם פחותים בחשיבותם. לדוגמא: ערך עבודת האדמה, שהיה עד כה מקובל כערך "טאבו", היה צריך להיות מותאם גם לערכים כמו אופי העובד, מנוחת העובד, נוחות העובד. ערך צמיחה הכלכלית, "נאלץ" להתמודד עם ערך השמירה על הטבע. המושגים שעד כה נחשבו רהוטים, נדמו כעת כחסרים אם אינם מהווים חלק ממערך כולל יותר. המשמעות הערכית והחינוכית של התפכחות זו יצרה טלטלה במשק הישראלי, שבמקביל, עבר משבר כלכלי קשה בתחילת שנות השמונים.

טלטלה זו של ערכי החינוך, השפיעה ישירות על מערכת החינוך בדחיקתם של בתי הספר המקצועיים ממקומם במרכז הבמה, עד לסגירתם בזה אחר זה, או הפיכתם לבתי ספר עיוניים. השאלה העומדת על הפרק – מהו מקומו של חינוך חקלאי או טכנולוגי, לא היתה תשובה חד משמעית כבתקופת ההתפתחות. אולי אין אנו זקוקים יותר לנוער שיסייע בהתפתחות, ועל כן

תפקידנו לחנכו לאפיקים שיאפשרו לו להתפרנס בדרכים המתאימות לתקופה, ללמדו כלים שיאפשרו לו להגיע למקצועות חופשיים, להשתלב במערכת הציבורית ולחיות בכבוד.

מכאן, החל ניוונה של כל מערכת החינוך המעשי, שנשענה עד אז על צרכי המשק בידיים עובדות. אמנם ידיים חכמות, אך בעת שבה ידיים כאלו, לא הן שיביאו הצלחה כלכלית, או שייחשבו למקצוע שראוי. לסיכום הפרק ניתן לראות כי החינוך ההתנסותי עבר תהליך ממושך של שינוי בהתאם לתקופה ולמקום, תהליך הנמשך גם כיום.

פרק 2: ראינות עם אנשי חינוך בתחום המלאכה, הנגרות

"רציתי לכתוב על הילדים, על הפיקדון הנפלא הזה, על מה שמוטל עלינו לעשות עבורם. על המפגש שצריך להיות עימם - מפגש עם הרוח של כל אחד, עם הנפש הרכה שלו.

צריך לספק לילד את הכלים שהוא הכי צריך עבור עצמו, עבור הרוח שלו. שיהיה שלם ומאושר שיממש את אשר יועד לו, "לראות" את אשר הוא זקוק לו.

לחשוף את הילד לכול האלמנטים בטבע, שיבחר באותו אלמנט שמשמח אותו, ממלא אותו ומחזק את רוחו, עוזר לו להתגבר היכן שהוא נחלש.

לחשוף אותו ליצירה, לחומר, לצלילים נפלאים ודרך זו לגופו - ליצרים שבו, לתנועה הפנימית, לתנועה שהוא יכול להצטרף אליה. ואלו מעוררים בו רגשות מגוונים, מחברים אותו לרוחו, להוויה שלו ושל היקום.

לעורר בו רגשות מגוונים ככל שאפשר, שיחוש אושר וכאב, פחד ואהבה, שמחה ועצב וכך יוכל לבחור מה הוא רוצה לחוש, על מה הוא מוותר, היכן שורה רוחו והיכן לא.

ללמדו קשב, להיות קשוב אליו. ללמדו התבוננות ולהתבונן בו עמוקות, הכל יחדיו ובדוגמא אישית. הוא כבר יבחר ויחליט עלפי חושיו והתבוננות עמן הגיע לכאן - אותן תובנות שאנו צריכים להכיר בהם.

וכך יהיה נאמן לעצמו ולא נקשור אותו בחבלי העבר אלינו להוריו, בחבלי מחויבות ונורמות חברתיות עליהן גדלנו ולהיפך - נתבונן בפליאה בו, בחדש שהוא מביא, שיהפך לשיעור עבורנו. לכוח ללמוד, להשתנות, להצטרף לחדש נהדר זה ולנוע עמו.

ולהבין שהכול יחד הוא זרם הבריאה שתמיד משתנה ותמיד בתנועה. הכול נכון והכול אפשרי, באותה מידה ולהיפך.

ללמוד כוחה של אהבה, שיגדל ויתפתח עם מזון נפלא זה - אותו הוא מכיר טוב מאתנו.²

בחלק זה, אני מברר את חשיבותה של המלאכה בקרב ילדים, ואת הדרך האידיאלית להוראת

המלאכה בבית הספר. השאלות שהנחו אותי בשלושת הראיונות היו:

1. מהי חשיבות לימוד מלאכה לילדים?

2. מהו תפקידו של מורה למלאכה?

² אמיר באומפלד, מתוך האתר האישי

3. מהם העקרונות האידאליים שיש להקפיד עליהם בהוראת מלאכה?

בגלל אופי המרואיינים והיותם אמנים ואומנים, וחשיבתם המסתעפת, עלו בראיונות נושאים נוספים רבים, כפי שניתן לקרוא בנספח לעבודה זו.

א. מהי חשיבות לימוד מלאכה לילדים?

אייל בלוך מסביר כי ללימוד המלאכה כיום ישנם שלושה רבדים: הראשון, הוא לימוד הילד להכיר את גופו ואת יכולותיו. היות שבעידן הנוכחי ילדים רבים הינם מעוטי יכולת תנועתית, וחויית ההיכרות שלהם עם גופם מלאה בהתנגדויות ובכישלונות. לימוד המלאכה בא להשיב לו את הביטחון ביכולתו הגופנית הבסיסית. הרובד השני הוא פיתוח חשיבה ויכולת יצירתית. המלאכה מציבה בפני הילד אתגרים ועליו למצוא להם פתרונות. כמו לקחת ציור דו מימדי ולהפכו לפסל תלת מימדי. הרובד השלישי הוא מסוגלות. לימוד המלאכה מרגיל את הילד לחיות בתודעה כי הוא מסוגל ליצור בעצמו דבר שהוא מעוניין בו.

דני פרדקין בדומה לבלוך מסביר כי חשיבות לימוד המלאכה בבית הספר בעלת חשיבות מיוחדת לילד להכרת יכולתו הגופנית. בדור הנוכחי, אותו הוא מכנה "דור של אימפוטנטים", ילדים ממעטים להשתמש בידיהם ולהפיק מהם תועלת. פרדקין מסכים גם כי לימוד מלאכה מגביר את תחושת המסוגלות והביטחון בקרב הילד. הוא מוסיף, כי כשמדובר בבני נוער, מסוגלות הנבנית בסדנת המלאכה, מסייעת בבניית ביטחון עצמי וביטחון תעסוקתי ביציאה לחיים. בנוסף, לימוד המלאכה חשוב כהכנה לעתיד. כי בניגוד לשאר השיעורים בהם הילד רגיל לקבל מן החוץ פנימה, בשיעור מלאכה הוא לומד איך להוציא רעיון שבא מתוכו החוצה, לידי מעשה, ולעין הכלל. נקודה נוספת בעיניו היא 'מלאכה כראי התרבות'. ניתן לזהות תרבות על פי המלאכות הנהוגות בה והתוצרים המייחדים אותה. לימוד מלאכה, מאפשר לילד לחזק את תחושת השייכות שלו לתרבות. על פי טיעון זה, ישנה חשיבות בהתאמת אופי המלאכה לסביבה המקומית.

אמיר באומפלד מתייחס באופן אחר ללימודי המלאכה בבית הספר. לדעתו המטרה היא חיבור של הילד לצדדים רגשיים עמוקים, שאינם באים לידי ביטוי במקומות אחרים. המונח 'מלאכה' מתאר עשייה פונקציונאלית, והערך המהותי שלה הוא השלב בעבודה בו הילד מתחבר לנקודה שמרגשת אותו, כמו אסתטיקה של רהיט, או נקודה פנימית שהגיע אליה תוך כדי תהליך היצירה. באומפלד גם מדגיש את החיבור לגורמי הטבע השונים באמצעות המלאכה.

ב. מהו תפקידו של מורה למלאכה?

על פי בלוך, תפקידו של מורה בכלל, ומורה למלאכה בפרט, הוא להיות מיותר. להביא את הכיתה לידי עשייה מתוך הנעה פנימית, ללא תלות ברצונו של המורה. בתחילת ההיכרות בין המורה לכיתה בסדנה, המורה מפגיש את הילדים עם יכולות שאינן באות לידי ביטוי בשיעורים אחרים. בעזרת הכוונה נכונה של המורה הילד לומד כי הוא מסוגל ליצור, וכי הוא רוצה ליצור. הוא מגלה יכולת ורצון עצמאי ליצור. ככל שמתחזקת בקרב הילדים התחושה הזו, המורה יכול להמעיט את נוכחותו. תנועה זו מצד המורה, תתאפשר רק אצל מי שמוכן לשחרר את התלות הטבעית של תלמיד במורהו. תלות זו המגיעה מהביטחון שמשרה המבוגר על הצעיר, יכולה להכיל בתוכה גם את המיגבלות האישיותיות של המבוגר. תפקידו של מורה טוב, הוא לוותר על תחושת הכוח שמעניקה התלות הזו, ולהכיר בכך שזוהי טובת תלמידו.

על פי פרדקין, תפקיד המורה הוא להיות שותף מוביל בהתנהלות הסדנה. פרדקין בא מתוך עולם החינוך המיוחד לבני נוער טרם יציאתם לחיים הבוגרים. בתחום זה על המורה להכווין את התנהלות הסדנה כך שתשמש דוגמה והכנה למקום עבודה רגיל. לכן חשוב כי יעביר לתלמיד תחומי אחריות רבים ומגוונים, קבלת החלטות, ואף ענייני ניהול של הסדנה. על המורה לשותף את התלמיד בכל הנוגע לתכנון המוצרים ולתכניות העתידיות. אמנם, הוא זה שקובע מה מתאים להכנה בסדנה ומה לא.

על פי באומפלד, תפקיד המורה למלאכה משתנה במשך תהליך היצירה. בתחילה המורה עוסק בעיקר בלימוד הטכניקה. עם הזמן התלמיד רוכש את הטכניקה, ואז על המורה ללוות את התלמיד בדרכו הפנימית שעובר בתהליך היצירה. המורה מסייע בהכוונת התלמיד למקומות משמעותיים בתהליך היצירה, בתור מי שכבר נחשף לרבדים הרגשיים שיכולים להיפתח בתהליך זה. לעתים עליו לעשות זאת בלימוד טכני, ולעיתים בהכוונה לאישיות התלמיד. באומפלד מסכים עם בלוך בהיות המורה מיותר במישור הלימוד הטכני, עם זאת נצרך המורה בתפקיד של ליווי פנימי. לסיכום שאלה זו ניתן לומר, כי תפקיד המורה למלאכה, מאד תלוי בהקשרו. אין דין מורה לאמנות כמורה בסדנה בחינוך מיוחד.

ג. מהם העקרונות האידיאליים שיש להקפיד עליהם בהוראת מלאכה?

בלוך, מדגיש קודם כל את השימוש בכלים אמיתיים כאלו הדורשים מהתלמיד אחריות מרובה. אין להשתמש בכלי עבודה מדומים (כגון לדפוק מסמרים בפטיש מעץ), או לחילופין לעשות לתלמיד חלק משלבי העבודה. בנוסף, יש להמחיש לתלמידים את גודל האחריות על ידי הדמייה של הסכנה הכרוכה בשימוש לא נכון בכלים. במקרה של פציעה, יש לבחון את המקרה עם הילדים, ולהביאם

להכרה באחריותם. פרדקין, מסכים עם עיקרון זה, ומרחיב אותו גם לנערים בחינוך מיוחד. העיקרון המנחה אותו הוא יעילות העבודה. אם הכנת מוצר מסוים תהיה יעילה יותר עם מסור חשמלי, יש ללמד את הנער איך לעבוד עימו על אף הסכנה הכרוכה בו.

בחירת הפרויקט אותו ייצור התלמיד, חשובה היא מאד. באומפלד, מדגיש מאד את ההתאמה האישית בין התלמיד לבין היצירה. על היצירה להלהיב את התלמיד ולרגש אותו. פרדקין לעומתו, אינו מדבר על חיבור רגשי, אלא שפרויקט נבחר צריך להיות כזה שמקדם את התלמיד ביכולותיו הטכניות בעיקר. פרמטר נוסף בבחירה של פרויקט הוא חיבור לתרבות המקומית. לדוגמא, שרפרף הוא מוצר המזוהה עם התרבות הערבית לאורך ההיסטוריה, ולכן יתאים לבית ספר באבו גוש. בלוד, מצדד בתורת האנתרופוסופיה. על פיה בכל גיל נתון, הנפש מפותחת באופן שונה, ועל כן יש להפגיש אותה עם מיומנויות המתאימות לרמת התפתחותה. על פי הגישה הזו, נגרות היא מיומנות שמתאים ללמד אותה רק מכיתה ה'. קודם לכן נפש הילד עוד לא מוכנה להיפגש עם החומר הקשיח וכלי הפיסול והחיתוך. אך מרגע שהילד מתחיל לעבוד בעץ, יש להפגיש אותו עם מגוון רחב ככל האפשר של חומר וכלים.

זה נוגע גם להעברת האחריות מהמורה לילד. כל המרואיינים מסכימים כי זו אחת המטרות המשמעותיות בעבודה בסדנה. עצם המפגש עם הסדנה, עם האתגר שבפרויקט, עם החומר על סגולותיו ומגבלותיו, ועם כלי העבודה. עיקרון זה נוגע לכלל התחומים שביצירה. החל מהסדר שמאפיין סדנת מלאכה אידאלית, הנקיון שצריך להישמר בידי התלמידים בגמר העבודה, והיחס האחראי שנדרש מהתלמיד בסדנה. יחס זה כולל גם עזרה הדדית בין התלמידים, שיש להביא לתודעת התלמידים כדבר המובן מאליו. בלוד, מחשיב את הערך הזה ככלי חינוכי המכין את הילד למאה העשרים ואחת. על כן הוא נותן יתרון לפרויקט הנבנה במשותף עם כל חברי הקבוצה. הוא מוצא ביצירה מעין זו דמיון לאופי המקצועי הרווח בחברות הייטק. כל משימה היא חלק ממשימה משותפת, גדולה בהרבה, ונשענת על ידע קודם, שבלעדיו לא היתה יכולה להיעשות. באופן זה מתפתחת מחויבות בין כל השותפים למשימה, בין אם זה בסדנת המלאכה, ובין אם זה בקבוצת תיכנות. גם באומפלד מדגיש את חשיבותה של יצירה קבוצתית, אך מטעם אחר. בקבוצה מתקיימת ישות אנרגטית רחבה יותר, שאינה יכולה להתקיים בעבודה יחידנית. יכולת היחיד למצוא את מקומו בתוך הקבוצה ולהרגיש בה נוח, היא קודם כל כוח חברתי גדול שכל יחיד מחזק בעצמו, וכן אנרגיה קבוצתית המיוחדת לקבוצה כולה. עוצמת השלם עולה על חלקיו. ילד הגדל עם תפיסה זו, מסוגל לראות דברים באור אחר, במיוחד בתקופה זו המאופיינת באינדיבידואליות.

מסקנות

בראיונות אלה ובסקירה הספרותית אני מברר את ההשפעה שיש ללימוד מלאכה בכלל וללימודי הנגרות בפרט על הילד. הילד יכול להתחבר לתחום המעשי או להתרחק ממנו, אך נראה כי בכל מקרה הוא יתנסה בחוויה מסוימת במהלך העשייה. ההתנסות מזמנת חוויה מכמה פנים: העשייה עצמה – במלאכת הכפיים, היות שזהו המפגש של הילד עם העולם, בעשייה על צורתיה השונות. ההתנסות – החוויה הראשונית של מפגש עם חומר מסוים או טכניקה מסוימת. האקטיביות – התחושה כי אני נוטל חלק בהתנהלותו של העולם, לא רק לומד ומקבל. היצירה – חיבור למקום כמוס בנפש של עדינות, שאינו יכול לבוא לידי ביטוי, אלא בנגיעה אמנותית.

אם רציתי בחלק זה להביא איזו מסקנה על מהות ההשפעה שיש לעיסוק במלאכה על נפשו של הילד, הרי יכולה היא להיות מגוונת בגווני האינסוף. מגוון ההוגים, ובעיקר המורים למלאכה הוותיקים, אשר רכשו תובנה חינוכית עם נסיונם בחינוך, מצביעים בפני על התועלת העצומה שיש לעיסוק במלאכה ובייחוד בחומר, אצל ילדים.

למרות זאת, מוכרח אני להגיע למסקנה, כי יש לאסוף את ההמלצות המעשיות הנשמעות מאנשי חינוך אלו, על מנת להניח בפני הרוצה לעסוק בכך, כלים נוחים, אשר יסייעו לו בעשייתו החינוכית בסדנה המעשית. ועל כן את מסקנותיי, אני מסיים בקובץ של עקרונות, שריכזתי, היכולים להיות לעזר רב למורה בסביבת למידה מעשית.

סביבת הלמידה המעשית – מאפייניה

כמסקנה ממחקר זה, הבנתי כי ישנה חשיבות רבה להבנת החוויה התודעתית בה נמצא התלמיד, ואלה יכווין המורה למלאכה. כמו כן חשובה מאד **סביבת היצירה**, שתכווין את התלמיד להשתמש בכוחותיו היוצרים. היות שאני מגיע לנושא מתוך העיסוק בעבודת העץ, אך טבעי הוא שמקורות הלמידה שלי הינם מתחום זה, אך הדברים נכונים גם לשאר האומנויות. הרעיונות המובאים כאן מבוססים על נסיוני לאורך השנים עם ילדים ונוער, על שיחותיי עם אנשי חינוך מתחומי האומנות, ומחברים הם לגישתו של פרופסור משה כספי (בתוך קאופמן, 2010), המכונה "גישת ההיתבנות". על פי גישה זו, כאשר מורה ניגש ללמד, עליו להכיר מעצמו את החוויה התודעתית אותה הוא מנסה להעביר לתלמיד. בכל תחום של יצירה מצויים כוחות ניגודיים, שהימצאם יחד הינו כביכול אוקסימורון. אולם, אם נכווין אותם ל"היתבנות יוצרנית", נוכל לאגד אותם לביטוי שיהווה "מודל

עבודה³. לדוגמא, המונח "אילתור שיטתי", מכיל בתוכו שני יסודות פעולה שלכאורה נוגדים זה את זה. **אילתור**, הינו פעולה של תגובה למצב שלא התכוננתי אליו כראוי, ועל כן אני נאלץ לרתום את חכמתי בכדי לתת מענה. **שיטתיות**, הינה דרך פעולה בעלת מוכנות גבוהה, למידת השטח, וידיעה מראש של הפרטים השונים. המונח "אילתור שיטתי", מבטא יסוד משותף הבנוי מהעצמת היסודות החיוביים שבשני הקטבים הללו, ומאיפוס היסודות השליליים שבהם. המאלתר השיטתי, אינו רק משתמש באילתור ובשיטתיות, אלא הוא בורר לו את החיובי שבשיטתיות – מוכנות, למידת השטח, סדר פעולות, לוח זמנים, ומנפה את השלילי שבה – נוקשות, לחץ מציפיות, שיעמום. את החיובי שבאילתור – עירנות, התייחסות לפרטים, חכמה, ומנפה את השלילי שבו – בזבוז זמן, חוסר מוכנות וכו'. חויית יצירה בגישת "היתבנות יוצרנית", מהווה הזמנה למורה, לשחרר מתוכו גבולות תודעתיים שיכולים להגביל את המפגש היצירתי עם הילד. התובנה כי בכל גורם ניתן להפריד בין תועלותיו למגרעותיו, מאפשרת תנועה זורמת יותר במרחב היצירה. כך מתפנים הכוחות להשראה נעימה, ולאווירה חופשית יותר, החיוניים כל כך ליצירה אישית. כאמור, לא פחותה בחשיבותה היא **סביבת העבודה**. לסרי (2010), עומד על ההבדל בין מרחב הישרדותי המשדר מציאות חברתית של דחק בכל, לבין מרחב יצירתי הרצוי לילד ומתבטא באיפשור הספונטאניות. על פיו, ניתן להנהיג אקלים שכזה במבחר תחומים. כשאנו עוסקים בתחום המלאכה, ישנה חשיבות מיוחדת בבניית מרחב יצירתי מזמין, שישפיע על התחברותו של הילד לצדדים הספונטאניים בנפשו, ויגרום לו ליצור מתוך תחושת נחת. בתת הפרק הבא אתייחס לסביבת העבודה בתחום המלאכה – הסדנא, ואתאר את ייחודיותה על פי הגורמים שהזכרתי לעיל. בתת הפרק שלאחריו, אפרט את המלצותיי בנוגע להתנהלות אופטימלית בתוך הסדנא. כאמור, דבריי מובאים בהקשר של סדנת נגרות, אך נכונים הם לכל סדנת מלאכה.

הסדנא – סביבת הלמידה המעשית.

ייחודיותה של הסדנא, יכולה להיות בכך שמלכתחילה המורה הוא בעל הבית, המאסטר (כספי, 1985)⁴. התלמידים באים לבקר אצלו, וכמובן שמייד בכניסתם, חלים עליהם הכללים שקבע המארח. זאת בניגוד לכיתה, שהיא הבית של התלמידים והמורה, ושם המחויבות לכללים שיבואו

³ "כת"א" – "כשרים, תכונות, אופני פעולה". בכת"א פועלים שני כוחות מנוגדים אך משלימים. שם, עמ' 330
⁴ מבוסס על המונחים "מאסטר ושוליה", על פי - Prof' Moshe Caspi, "Unfloding"

מ"למעלה" אינה כה חד משמעית. המשמעות של מקום בו הכללים הם ברורים וחד משמעיים, ושל עשייה ככלי ביטוי עיקרי, יוצרת מחויבות בלתי כתובה שביכולתה לרתום גם ילד שמתקשה לשמור על הכללים בכיתה רגילה. במרחב מעין זה של התנסות, הוא יזהה ביתר קלות מתי הוא חורג מהתנהגות ראויה. ניתן לדמות מפגש מעין זה לחדר בו קבע המורה כי הכלים ימצאו במקום גבוה. בחדר זה יהיה על כל תלמיד באשר הוא למצוא את הדרך להגיע אל הכלים. על מנת להגיע אל היעד, יאלץ כל אחד למצוא את דרכו שלו. מי שגובהו מאפשר לו, יושיט את ידו, מי שיבחר, ישתמש בכיסא, ומי שיבחר יבקש עזרה מחברו. הנורמה שנקבעת על ידי המורה, מחייבת את התלמיד למאמץ ושימת לב להגיע אל היעד. וכשמדובר ביעד התנסותי, חווייתי, שהתלמיד רוצה בו, הרי הרצון להשתתף בחוויה רותם את כישורי התלמיד עוד בכניסתו למרחב זה.

מובן שמהלך מעין זה, יכול להתרחש רק כאשר המורה יודע את מקומו, ומתעקש לשמר את גובהן של הציפיות. עליו לשדר לקבוצה, כי ההתנסות יכולה להתרחש בתנאים אלו בלבד. המסר שהוא מעביר אל התלמיד הוא שהסדנה הינה מקום יוקרתי, שכללי התרבות החלים בו הם בלתי מתפשרים, כפי שכללי הנימוס בארוחה מכובדת הינם בלתי מתפשרים. וכשם שבארוחה שכזו נוצרת דינמיקה קבוצתית של הקפדה וזהירות, כך בסדנה נוצרת דינמיקה כזו. ומי שמופקד על שמירת הכללים בסדנה, היא הקבוצה, ולא המורה כפי שקורה פעמים רבות בכיתה, המעוניינת לשמר את היוקרה של הסדנה, כי ללא היוקרה הזו, הסדנה לא תוכל לפעול.

המלצות - עקרונות אופטימליים לסביבת למידה מעשית (ללא עדיפות לסדר):

לדייק בכלי עבודה הנכונים לתחום העשייה (Skeen, Garner & Cartwright, 1984)

בעבר הלא רחוק, כשתחום הנגרות היה נלמד כמעט בכל בית ספר, המורים לתחום זה היו בעלי ידע נרחב, והכירו את מגוון כלי העבודה על תכונותיהם השונות. לדוגמא: בנגרות, בעיקר זו המסורתית, קיימים עשרות סוגים של מסורים. בצורות שונות, בגדלים שונים, סוגים שונים של שיניים, מתכות שונות, ועוביים שונים. לכל מסור השימוש הייחודי עבורו. כיום, מעטים הם המכירים את ייעודו המדויק של כל מסור. ישנם אמנם המסורים ה"קלאסיים", שניתן להשתמש בהם לעבודות שונות גם אם אין זה ייעודם. אולם, כשעובדים עם ילדים, מלאי הכוחות הינו מוגבל, ובייחוד כשמנסים להאהיב את התחום על הילד. אם ילד בן שש עובד לראשונה עם מסור קלאסי, הוא יתקשה מאד, והחוויה תהיה שלילית קרוב לוודאי, זאת מפני שגודל השיניים של המסור הינו פי ארבע מהנדרש,

והכוח הנדרש להניעו, בהתאם. לצערי, ברוב סדנאות הנגרות שאני פוגש, קיימים מסורים אלו בלבד, שכאמור, אינם מתאימים לילדים.

כפי שמראה דוגמה זו, קיים צורך בהיכרות מעמיקה עם תחום העשייה, כשבאים ללמד אותה לילדים. העדר הכשרה ספציפית של המורה לתחום הלמידה, והתייחסות ללימוד כזה כבדרך אגב, מביאים לחוסר דיוק בכלי העבודה, ויצירת חוויה שלילית ולא מדויקת עבור הילד.

לתת לילד ליצור פריט בעל ערך אמיתי בעיניו

לצורך כך, יש להתבונן מבעד לעיניו של התלמיד עצמו. ייתכן שאני רואה בבניית שרפרף דרגת קושי גבוהה, ועל כן אני מעריך את הכנתו. אולם התלמיד שמולי, כלל לא פגש רהיט מסוג זה בביתו, ועל כן אינו מעריכו כלל. לעומת זאת, מסגרת לתמונה, הינה דבר שהוא מעריך עד למאד, מפני שבה הוא יכול לפאר תמונה יקרה לליבו. חשוב כי הרהיט יהיה מותאם לגילו של תלמיד. הערכתו של ילד צעיר, תהיה מושפעת מאד מתוך עולם הדמיון שלו, בעוד שהערכתו של נער בתיכון, תושפע מהפרקטיות של הרהיט, ומהערכת הסביבה לרמת הגימור.

לכבד את סדנת העבודה

הילד, כמבוגר, יודע להרגיש את האווירה הקיימת בחדר העבודה. הוא מריח את שרף העץ, הוא רואה את יציבות המדפים והשולחנות, הוא מלטף את קורות העץ הגולמי, וכן הוא מרגיש את המסמרים החלודים, הבולטים מכאן ומשם. ובקיצור, הוא מתרשם מסדנת העבודה, לטוב או לרע. חדר עבודה המעשית, צריך שישדר כבוד. כבוד לחומרים, כבוד למלאכה, כבוד לעושה המלאכה, וכבוד לחדר המלאכה. הכבוד הזה יכול להינתן בעזרת כללי התנהגות בסדנה, וחשוב שאלו יהיו בעלי שוני מהתנהגות במסדרון ובכיתה. חשוב שיהיו סטנדרטים גבוהים של התנהגות, כפי שתיארת במבוא, שיהפכו את האווירה בסדנה למיוחדת, עוד לפני המגע עם הכלים. מעין יראת כבוד. כמובן, חשוב כאן מאין כמותו היחס של המורה אל הסדנה, ועד כמה הוא מחשיב בעצמו את הסדר במקום, ועד כמה הוא מקפיד לשמר אווירה המיוחדת לדרך עבודתו. מובן שלשם כך יש צורך בזמן התארגנות, ולעיתים אף במשאבים.

להתאים את גודל קבוצות עבודה ליכולת המורה

אין דינו של שיעור עיוני כדין של שיעור מעשי. ילד בכיתה, זקוק לתשומת לב רבה, ולכך שהמורה יוכל לראותו ולחוש מה עובר עליו בכל עת, על אף היותו יחיד מתוך קבוצה. ילד בסדנת עבודה פעילה, כסדנת נגרות, זקוק לכל אלה, ובנוסף זקוק הוא לעזרה מעשית. כמובן שעל המורה לבוא מוכן היטב לשיעור המעשי בסדנה. להכין חלקים, לעבור על סדר השיעור, לתת מענה לבעיות שיכולות להתעורר. אך על אף הכנותיו, יידרש להכוונה אישית לכל תלמיד, בפרקי זמן בשיעור. זהו ההכרח, כי תחום מעשי, הוראתו תהיה מעשית. ולא די בהדגמה מעשית, שהיא חשובה ומוכרחת בוודאי. יש צורך בהכוונה אישית. בוודאי בראשית היכרותו של הילד עם החומר, אז עוד טרם הכיר ביכולתו להתמודד עם תכונותיו. וכן בהמשך. זהו הכרח בעבודה מעין זו, וזוהי גם סגולתה האדירה של העבודה המעשית. שהיא מכריחה את המורה והתלמיד לעבוד לעיתים בכפיפה אחת. אמנם פחות קיימות מילים של שיח בין המורה והתלמיד, אך השיח שיכול להתקיים בפועל, של העבודה המשותפת, של הרעיונות הפורחים באוויר היצירה, מסוגל להיות נקי מאד. ומשותף מאד. המטרה משותפת לתלמיד ולמורה, ללא פערים של התנגדות. זאת מכוח העובדה כי התלמיד בוחר בעצמו ליצור. אולם, בכדי לאפשר את השותפות הזו, על המורה להיות פנוי פיזית, לכל תלמיד. מה שמחייב קבוצה בגודל סביר. בוודאי לא כיתה שלמה. מלאכה כנגרות, אף דורשת מרחב. שולחן עבודה, מרחב פעילות, מקום לחומר. כל אלו מחייבים מרחב די גדול עבור כל תלמיד. גם בכך יש להתחשב לגודל הקבוצה.

מהו גודל קבוצה ראוי? תלוי בכמה פרמטרים: יכולת הכלתו של המורה. נסיונו של המורה. ככל שיעביר יותר שיעורי נגרות, נסיונו יביא אותו שיוכל להכיל תלמידים רבים יותר. גודל הסדנה. מספר עמדות העבודה. גיל התלמידים. אופיים של התלמידים. תלמידים המוגדרים כנוער בסיכון, יזדקקו ליותר תשומת לב מתלמידים "רגילים".

יודע אני כי ישנה בעייתיות ברוב מוסדות החינוך, בהוראה לקבוצות הקטנות מכיתה. אך חשוב לי להדגיש, כי תחום למידה כנגרות, אין מקום ללמדו לכיתה שלמה.

לתכנן פרויקטים המותאמים לרמת התלמיד

"תן לילד כלי חדש רק כשהוא מסוגל להחזיק בו כראוי. אם הכלי המקצועי הקטן, או הקל ביותר שנמצא עודנו כבד מידי או קשה מידי להחזקה ולהכוונה, אין לצפות מהילד שיעבוד בו. אותו עיקרון עצמו מתייחס גם לחומר... לפני שיוכל הילד לעבוד במקדחת-יד, עליו לדעת כיצד לחבר את העץ לשולחן במלחציים כדי שלא יחליק בשעת הקידוח..." (ארנולד, עמ' 66-65).

בכל הנוגע לתכנון פרויקט עבור קבוצת ילדים, יש להקפיד על התאמת רמת הפרויקט לקבוצה, מכמה כיוונים:

א. מורכבות הפרויקט. האם הוא מורכב משניים שלושה שלבים, או משלבים רבים. ההבדל בין המקרים הוא מהותי, היות שלילד קשה לראות מבעד לשלבי עבודה רבים, ועל כן הוא מקל על עצמו ומבטל בתודעתו את שלבי הביניים, מלבד ההתחלה והסוף. אז הוא יכול להיות מתוסכל בכל פעם מחדש, כשיגלה שלפניו שלב נוסף בדרך לסיום. עם השנים, מתפתחת יכולתו לספוג שלבים רבים, כלומר עבודה מורכבת יותר. על כן חשוב להתאים את הפרויקט לגיל הילדים ולרמתם. בכדי שידע המורה מהי רמת הפרויקט שאותו הוא מציע לתלמידיו, עליו לפרקו לשלבים בעצמו.

ב. ישנה חשיבות רבה לכך שהילד יוכל לבצע את כל שלביו של הפרויקט. ילד המסיים עבודה, ומתבונן לאחור, על חודשי העבודה הרבים, ורצף האיכויות החדשות שרכש, יחוש חוזק גדול בהרבה, אם הוא בכוחותיו הצליח לעבור את כל הקשיים, מבלי שהמורה העבירו ב"גשר" בשלב זה או אחר. גשר, הוא שלב, שלביצונו נדרש שימוש בכלי חשמלי לדוגמא, שרק המורה יכול להשתמש בו. שלב זה, הינו בלתי עביר לילד בכוחותיו לבדו. חכמתו של המורה, תהיה לגרום לכך שגם השלבים שבהם נראה כי נדרש שימוש בכלי או בטכניקה שהיא מעל לרמתו של התלמיד, גם אותם יוכל לבצע התלמיד. לעיתים נדרש לשם כך פיתרון עוקף, או שימוש בחומר אחר מהמקובל. אמנם, אסייג את דברי ואומר, כי לעיתים, הווייתור על פרויקט מסוים יהיה כה גדול בגלל הצורך ב"גשר" קטן, אז באמת יעשה המורה את שיקוליו. לעיתים, ניתן ליצור "גשר", מבלי שהתלמיד שם לב כלל הן לצורך, והן לביצוע, כגון סדק שהחל להיווצר בגלל לחץ שהפעיל התלמיד, יכול המורה להדביקו על אף שזו טכניקה, הגבוהה מרמת הילד.

ג. התאמת חומרי הגלם. ילדים קטנים, לרוב אינם מבחינים בין חומר חדש למשומש. מבחינתם, זהו לוח עץ, והוא מתאים לביצוע העבודה. אם יש עליו מעט לכלוך, אין זה רלוונטי. אמנם אם קיים פגם בחומר, כגון סדק, אז הוא פסול עבורם. יתרה מכך. זהו המקום להכניס את הערך של שימוש בחומרי גלם ממוחזרים. בהתאם לרמת התודעה האסטטית של התלמיד, ניתן להשתמש בלוחות משומשים יותר. וכדאי לשתף בכך את התלמידים, שיחושו גאים על קיום הערך החשוב הלכה למעשה.

גם את איכויות החומר יש להתאים לגיל התלמיד. ילד יתקשה לעבוד בעץ קשה כגון אלון או בוק, ועל כן מתאים עבורו עץ רך כאורן, ואפילו עץ לבנין.⁵ גם רמת הגימור של החומר חשובה. לא מומלץ לתת לילדים קטנים לעבוד עם עץ שאינו מוקצע ויוצאים ממנו סיבים קשים.

ד. התאמת חומרי עזר. דבקים, לכה, מדללים, וצבעים, עשויים להיות רעילים ביותר. לילדים ולמבוגרים. אך ילדים רגישים ופגיעים יותר, וכן אינם מודעים לאפשרויות המניעה. על כן יש לבחור בקפידה את החומרים בהם משתמשים, ולוודא כי הם על בסיס מים או חומר בלתי רעיל אחר. כיום קיימים תחליפים בלתי רעילים כמעט לכל חומרי ההדבקה והצביעה.

לחלק את הפרויקט לשלבים

כפי שציינתי קודם, לילד חשובה הבהירות באשר לתכנון עבודתו. חשוב שיבין כבר בתחילת עבודתו, מהם השלבים בהם הוא הולך לעבור, עד לסיום עבודתו. גם למבוגר זהו דבר חשוב. אך הוא מסוגל לפרק את תהליך העבודה לשלבים בעצמו. לילד, המרוכז בהרבה בחוויה הנוכחית, קשה לראות שלבים נוספים מלבד ההתחלה והסיום. אין זו סיבה ליצור פרויקטים שיכילו שני שלבים בלבד. אך יש להקפיד, שככל שהפרויקט מורכב, תהיה הפרדה ברורה בין שלביו השונים. שהילד יחוש כל הזמן "כאן התחלתי צעד וכאן סיימתי צעד". כך יכול המורה למזער את התסכול שחשים תלמידיו מעבודה ארוכת טווח.

חלוקת פרויקט לשלבים, מועילה ביותר גם לסידור מהלכו של השיעור המעשי. שכן הוא כולל בתוכו גם זמן הסברים, וגם זמן של עבודה אישית. כשלמורה בהירים שלבי העבודה, קל לו יותר לתזמן את הזמן המשותף של ההסברים.

להתאים את משך הפרויקט לאופי הקבוצה

כשמתכננים תקופת פרויקט לבניה עם קבוצת ילדים, חשוב להתחשב במספר גורמים: גיל הילדים, בהיכרות שלהם עם תחום היצירה (להלן נגרות), באמון שרכשו מכבר עם החומר והכלים, במסגרת בה נעשית הפעילות – שיעור מחייב, חוג או סדנה חד פעמית, וכן במטרה שהגדיר המדריך לעצמו ביחס לקבוצה. לכל פרויקט יש משך יצירה המתאים עבורו, פחות או יותר. פרויקט התחלתי, חשוב מאוד שיתפוס את נפשו של הילד, יותר מאשר שילמד אותו מיומנויות. על כן חשוב, כי יהיה פשוט להכנה, אטרקטיבי, ושהילד יצא עם תוצר בתוך זמן קצר. בהמשך הלמידה אמנם כדאי לפתח את ההקשר שבין מאמץ העשייה לבין הסיפוק מן התוצאה. זהו דבר שיש ללמוד אותו. ישנם ילדים

⁵ לרוב זהו אורן "לבן", אירופאי, ורך מאד.

שהחוויה הזו אינה ברורה אצלם, היות שבעברם לא חוו הצלחה יצירתית. וגם אלו שבדרך כלל מצליחים ביצירותיהם, עבודה ממושכת, עשויה להביא גם תסכול רב. ועל כן לאחר שהילד נתפס לעניין, והוא נמשך אליו, יוכל החומר להוות גורם ממתיק לחוויית הציפייה על תסכוליה וקשייה. אז יש מקום לבחור פרויקט מורכב יותר, שאורך זמן רב יותר. חשוב גם אז לתחום את משך הפרויקט. ילדים זקוקים לגבול, על מנת להרגיש בטוחים במקומם. ובוודאי כשמדובר בקבוצת ילדים, שאז סביר להניח כי חלקם זריזים ויסיימו מהר יותר, וחלקם איטיים יותר. לאלו גם אלו חשוב תיחום הזמן. לזריזים, כדי למשוך אותם לפתח את יצירתם עוד, ולגדל את ערך הפיתוח של יצירה על פני ערך הסיום וההשלמה. ולאטיים, בכדי לסייע להם לסדר את מחשבתם ואת משימותיהם, לעודד אותם לסיים במועד הרצוי. מובן שאין כאן עניין של "עמידה בלוח זמנים" נוקשה, אלא יעד גמיש המסמל פרק בתקופת היצירה.

להעביר את האחריות לילד

ילדים רגילים עוד משחר ימיהם, שמפתחות האחריות מצויות אצל המבוגר האחראי. בוודאי כתינוקות, ובגן, ובכיתות הנמוכות. לפתע הם באים לשיעור נגרות, וניתן בידיהם מסור - כלי עבודה, שמסוגל לחתוך דברים, ומסוגל אף לפצוע. פטיש ניתן בידיהם, המסוגל לשבר חפצים, וגם לשבר עצמות. מפסלת ניתנת בידיהם. תנועה לא נכונה, והנה פציעה עומדת וממתינה. כמה כוח הם מקבלים במקום המלאכה. עצמתו הגדולה של המורה, היא שהכוח הזה מצוי בידי. הכלים – ברשותו. חלל הסדנה – ביתו. בהגיע העת הנכונה, הוא מוכן להאציל את הכוחות הללו לתלמיד. רק אם התלמיד יוכיח כי הוא ראוי לאחריות שכזו, הכוח יועבר אליו. על המורה להעביר אל התלמיד את הכוח, רק בהיותו מוכן ליטול בעצמו אף את האחריות הכרוכה בכוח זה. והנה קיבל הוא, אולי לראשונה בחייו, מפתחות של אחריות. זה דבר גדול, המשפיע ישירות על התנהגותו של הילד.

בהמשך, כשמתפתחת העבודה האישית, יש להעביר בהדרגה אף את האחריות על איכות העבודה אל הילד. אם בתחילה יבוא לשאול אם כך טוב או כך, על המורה להרגילו כי יבקר הוא בעצמו את עבודתו. כך גם ילמד לפתח חוש ביקורת. ויילמד להפעיל בעצמו שיקול דעת – עד כמה להשקיע, עד כמה לשייף. בעצמו יבחין אם עבודתו ראויה לשלב הבא או טרם.

לקבל סמכות מתוך רצון

כילד, חווה התלמיד את המפגש עם המבוגר כסמכות המבקשת ממנו דברים שבניגוד לרצונותיו. כך מילדות, ההורה מכתוב לו את הדברים שצריך לעשות, גם אם לא מתחשק באותו רגע. וכך בבית

הספר, עוד מן החיוב ללכת בכל בוקר לבית הספר. גם במפגש הראשוני עם המורה לנגרות, זו תהיה הדעה הראשונית של הילד על הסמכות המבוגרת, אותה מגלם המורה. משיתחיל הילד לבצע את הפעולות הנדרשות להכנת המוצר, יפגוש בהוראות שונות של מורהו, על תכנון, שימוש בסרגל, חיתוך באופן מסוים, הקפדה כזו או אחרת, ועוד. בתחילה, כהרגלו, הוא יתנגד להוראות אלו, וינסה לעקוף את מה שיוכל. אולם, אם עד כה כשהתנגד לסמכות המבוגר, נתקל בסנקציה או בגערה המתנפצת על התנגדותו, המשיבה אותו ל"תלם", כאן המצב שונה בתכלית. כאן הסטייה מהוראת המבוגר תביא לקלקול בעבודתו של הילד. הוא ייחשף בעצמו לטעות שנוצרה בעבודתו, וידע לבדו לקשר אותה ל"קיצור הדרך" שבחר. טעות ועוד טעות ועוד טעות, יביאו אותו להעריך את הוראותיו של המבוגר שמולו, וכי הוא רוצה בעצם בהצלחתו. ואת כל הדרך הזו, עושה הילד בעצמו, ללא ביקורת חיצונית. מכאן תחל לנבוט בו ההכרה, כי ישנה סמכות מבוגרת, שכדאי לו לקבלה.

כשיבוא הילד להכין כנפיים לדגם המטוס, העשויות עץ לבד דק, ההוראה תהיה להשתמש במסורית עדינה, על אף שהחיתוך בה איטי יותר ממסור בעל שיניים גדולות, והיא נוטה להיקרע. בתחילה, יבחר אולי להשתמש ב"קיצור דרך", ע"י מסור. אולם אז, העץ יתחיל להישבר, והצורה שתתקבל, לא תשביע את רצונו. אז יחזור לבצע את המשימה בעזרת מסורית, ויצליח להוציא תחת ידיו כנפיים ישרות ויפות. שיעור זה ייחתם בו, גם אם לא יודה על כך ברבים.

להתמודד עם תהליך ארוך וסיפוק מיידי

כשהילד מתוודע אל הפרויקט אותו הוא הולך להכין, הוא מתמלא התלהבות, ורוצה להתחיל לעבוד עליו בכדי לסיימו במהירות, בסיום השיעור, או לכל היותר בעוד שבוע – שבועיים. גם אם נאמר לו כי העבודה לוקחת מספר שעות, אין לו את היכולת להעריך את מימד הזמן כפי שזה טבעי אצל מבוגר. למעשה, הילד ניצב בפני אשליה באשר למועד סיום מלאכתו. הוא מגיע לכל מפגש, בדידיעה כי היום הוא הולך לסיים. לעיתים הוא אף מכריז כי "היום אני הולך לגמור". שוב ושוב, מתנפצת תקוותו זו אל מול תהליך ארוך, שאולי עוד טרם התנסה בשכמותו. ישנם מורים כי בשל כך יבחרו בפרויקטים פשוטים, שהכנתם אורכת שיעור או שניים. מובן כי ערכם של אלו יהיה פחות ערך, הן מהבחינה האומנותית האובייקטיבית, והן בעיני התלמיד עצמו. רק יצירה שעמל עליה טעה בהכנתה, ועבר מספר שלבים, תהיה מוערכת בעיניו, ותקבל הערכה אמיתית מצד הוריו והסובבים אותו. לשם כך יש לתכנן את העשייה כך שתכיל גם תחנות ביניים, שבכל אחת מהן ישנו סיום קטן המביא עימו סיפוק. אם הוא מכין מודל של מטוס שיארך כשישה שיעורים, יוכל בינתיים ליהנות מסיום גוף המטוס, הכנת הכנפיים, הפרופלור, צביעת העבודה. התסכול המצטבר בקרבו בסיום כל שיעור בו לא סיים את העבודה, יקבל מנת רגיעה מכל שלב שנסיים. כך הוא נחשף לעובדה, כי ישנם תהליכים

ארוכי טווח, שיש לעבור שלבים רבים עד לסיומם. בגמר עבודתו, כשיראה עד כמה יפה המוצר שהכין, יקבל את שכר תסכולו בהנאה גדולה, ובשמחה שיחוש מהדבר שלו. אז גם ידע להעריך מחדש את יכולותיו, שנמתחו בתקופה זו הרבה מעבר למה שהיה רגיל עד כה. גם התגובות שיקבל מהמבוגרים המתפעלים מעבודתו, תהיינה כנות יותר, והוא יזהה זאת.

לתכנן מראש

בתחום זה, קיים שוני בין לימודי אומנות בהם התהליך הוא החשוב, לבין לימודי מלאכה, בהם גם התוצר בעל שימוש של ממש. באומנות, חשוב כי התלמיד יביא את מה שבנפשו, אמנם בעזרת טכניקה מסוימת, אך אין חשיבות כיצד בדיוק יצא התוצר. בעבודות שהן מלאכה, כמו נגרות, מסגרות ובנייה התהליך למעשה שונה. כאן על התלמיד להתחבר לרעיון מסוים, שהיה עוד לפניו. שולחן, מדף, קיר. גם אם התוצר עוד איננו בנוי, מוכרח כי מבנהו על פרטיו, יהיה קיים בתכנון, במחשבת היוצר, עוד מהשלב הראשוני. סוג מחשבה זה, המבקש לראות את העתיד הרצוי בכל עת, איננו אופייני למחשבה ילדית טיפוסית. הילד מבקש להיות בכל מאודו בחוויה המתקיימת כעת, ויהיה עליו לתרגל ולהתרגל לחשיבה מתוכננת שכזו. ילדים, ובעיקר כאלו בעלי הפרעות קשב או היפראקטיביים, נוטים להעדיף אימפולסיביות על פני תכנון. המפגש בשיעור, יזמין אותם להתמודד עם אתגר התכנון. על מנת להצליח בכל שלב, יש לתכנן את סדר פעולותיו. האימפולסיבי, הרגיל שלא לתכנן, יעבוד ללא תכנון, וסביר, כי לא יהיה מרוצה מהתוצאה. הוא יהיה מתוסכל וינסה שוב. הפעם יכווין אותו המורה להשקיע בתכנון. משיסיים את השלב בהצלחה, יחוש ברגש השמחה והסיפוק, והם יחזקו אותו לצד המחשבה המתכננת. מכאן, שגם לילד הבוחר ליצור ללא התכנון שהציע המורה, יש לתת לצעוד בדרכו. ומשיפול ויראה כי חבריו מצליחים, יש להסביר לו מה חסר בעבודתו, וללוות אותו לנסיון נוסף.

סיכום

בעבודה זו, ניסיתי לתת מענה לשאלה של השפעת החינוך המעשי על התלמיד, ולברר את השינויים המתבקשים לתחום זה בימינו. באמצעות סקירת הנושא מבחינה היסטורית, ובעזרת ראיונות של אנשי חינוך מתחום המלאכה, והנסיון החינוכי שלי בנושא זה, ניתן להבין כי החינוך באמצעות מלאכה הינו כלי משמעותי מאד עבור ההתפתחות הנפשית של התלמיד.

כשמורה עומד מול קבוצת ילדים או אף ילד יחידי, בשיעור מעשי בסדנת נגרות, קיים איזושהו שיח לא מילולי בינו לבין התלמיד. התלמיד בשולחן עבודתו, והמורה מתבונן ובוחר את כל חברי הקבוצה. הם מתנסים באתגר העכשווי שניתן להם, והוא שואל את עצמך: איפה, בהתנהלות המעשית הזו, מתקיים כל השיח התאורטי הזה? דיואי, ענה על השאלה הזו מתוך התיאוריה עצמה, באמרו, כי אין משמעות למידה אם אין בה תועלת מעשית. אנשי המלאכה והחינוך שהבאתי לעיל, רובם ככולם בעלי נסיון, כך שדבריהם נשענים על חווייתם בעבודה עם ילדים ונוער, ועל שאיפתו של מורה טוב על פי החינוך הפרוגרסיבי - להביא את הכיתה למקום של חוויה, מקום בו רוחשת תרבות מסוימת, יותר מאשר מקום למידה של פן מסוים בתרבות.

לסיכום, אתייחס לשאלת המחקר: מהי השפעתו של החינוך המעשי על התלמיד. **מבחינה רגשית** ההשפעה על התלמיד, מתחילה עם כניסתו לסדנת העבודה, אז הוא נזכר באחריות מסוימת בה יש לו חלק, כלפי עצמו וכלפי הקבוצה. כללי הבטיחות עליהם עליו להקפיד, מביאים אותו לזהירות בהתנהלותו, ולנטילת אחריות על התנהגותו. אז הוא משתוקק כבר להמשיך לעבוד על הפרויקט שלו, ומקבל את התנאים הכרוכים בכך. **מבחינה מעשית**, כשהוא ניגש לביצוע, הוא יוצר בתוך החומר, ומשפיע עליו. אז המקומות הכמוסים שבתוכו, מקבלים השפעה הדדית מן החומר. ראשית, הוא נפגש, פעמים רבות לראשונה, עם הצורך ללמוד טכניקה שימושית למשימה. רכישת הטכניקה, מחזקת אצלו את הצד הלומד הטכני, ומוסיפה ליכולתו המעשית תוכן חדש. הוא מתחבר לעבודתו באופן רגשי, ונסחף אל תוך עולמו הרגשי, בעזרת החומר, הכלים והיצירה. תוך כדי עבודה, הוא נפגש בבעיות מעשיות, ונאלץ להתמודד עימן, בכדי שיוכל להמשיך הלאה במושא רגשותיו. עצם העשייה, מרגילה אותו לרובד המעשי שבעולם, רובד שהולך ונעלם מעיני הילדים, ככל שמתפתחת הטכנולוגיה, והוא מפתח רצון להתחבר דווקא לחלק הזה, הנעלם. **מבחינה חברתית**, העבודה בסדנא מתבצעת עם בני כיתתו, אשר כל אחד עובד בקצב שלו, ולכל אחד נקודות חוזק וחולשה במקומות אחרים, שבעת עשייה, צפים על פני השטח. על הילד לדעת לקבל מקומות אלו אצלו, ואצל חבריו, ומהם נולד הצורך בעזרה הדדית, והסיפוק המורגש בעקבותיה. אם העבודה היא קבוצתית,

נוסף לכך רובד חשוב, של משימה משותפת. על כל פרט מן הקבוצה מוטל למצוא בה את מקומו, ולהתמודד עם הרגשות הרבים, והצורך המיוחד בזרימה שקיים בעבודה קבוצתית. הוא מתחבר בעשייתו, למעגל של קבלה ונתינה, ולשכר המחויבות הזו – היותו חלק מן הקבוצה. תוך כדי עבודתו, עליו לשמור על סדר, שלעיתים זהו האתגר הגדול ביותר עבורו. אבל בסדנא, הקפדה זו משתלמת. גם על רמת עבודתו הוא האחראי, ולא אדם מבוגר, כפי שהוא רגיל.

ביבליוגרפיה

- ארנולד, א. עבודות-יד לילדים. עורכת מלי בן עמי, הוצאת "לדורי", ישראל דיואי, ג'. (1960). בית הספר והחברה. תל אביב: הוצאת "אוצר המורה".
- דיואי, ג'. (1960). הילד ותכנית הלימודים. תל אביב: הוצאת "אוצר המורה".
- דיואי, ג'. ניסיון וחינוך - המקורות למדע החינוך. הוצאת מכון שפרינצק. כספי, מ. (1979). החינוך מחר. תל אביב: הוצאת עם עובד.
- כספי, מ. (1985). Unfolding "גישות המעבר להתחנכות יוצרת (מה"י). הוצאת האוניברסיטה העברית בירושלים, עמ' 550-570.
- לסרי ד. (2010). מהישרדות ליצירתיות. "הד הגן", אדר תש"ע, עמ' 32-38.
- פרדקין ד. (1999). שלושה דורות ביזמות סביבתית-חברתית בארץ ישראל. במכללה, 21, עמ' 55-82.
- קאופמן, ד. (2010). "על ההתבנות, טיפול באמנות ונגרותרפיה – עבודה בעץ עם ילדים הסובלים מהפרעות התנהגות". בתוך התבנות, הילד המבוגר ותרבות מתחדשת מעולמות היצירה של תלמידיו וחבריו של משה כספי, הוצאת מכללת "שערי משפט", עמ' 327-344.
- רון פולני י. (1961). דור לדור, הניסיון הראשון. תל אביב: הוצאת "אוצר המורה".
- "הנגר" (בטאון), (1928). הספרייה הלאומית ירושלים: הוצאת מ. כהן, חוברת ב'.
- Skeen P Garner A. & Cartwright S. (1984). Woodworking For Young Children. National Association for the Education of Young Children, Washington D.C.

ראיון עם אמיר באומפלד

אמיר, יליד 1955, אמן בניה בעץ ופיסול בעץ ובאבן, מלמד כיום פיסול בחצר האוהל האינדיאני בו הוא מתגורר. בעבר לימד בבית הספר "אדם" במושבה הגרמנית, במוזיאון גינוסר בגליל, בגבעת חביבה, ובמוזיאון ישראל. עיקר עבודתו היא בסימפוזיונים לקבוצות היוצרות פסל מגזע מן היער. כמו כן היה שותף לקבוצות בינלאומיות היוצרות יחד, בפריז ובברלין. בחרתי לראיין את אמיר, כי הוא מייצג בעיני פן מיוחד בחינוך באומנות. מבחינתו, כל ענינו של לימוד המלאכה, אינו בעשייה עצמה, אלא בחיבור הילד לאומן שבו.

מהי ההשפעה החינוכית שיש ללימוד מלאכה על ילדים?

"אני מורה ליצירה, לא למלאכה. אני קורא לזה תדר FM 108, אין אותו בסקאלה, ואני מנסה להכניס אותו. לחקור אותו, ואז לצאת איתו לכל חומר. אתה יכול לגלות סודות שטמונים שם, וכן זה פותח לך מימדים חדשים. שהם בעצם דלתות. שנפתחות תוך כדי שאדם שוהה בהם.

המימוש של הרעיון הזה בחומר דווקא, מאד מתאים למימוש בכדור הארץ. מימוש של רעיון היצירה בחומרים שנותן לנו הטבע. ואז יש איזה רגש שעולה, ויש סיפוק. מובן שזה מתאים למבנה אישיות מסוימת. יש מי שהפחד משתק אותו, ואז התדר הזה מאד מושפע. התדר הזה מובן הרבה יותר לילדים, ולשם אני יותר מחובר, כי אצל מבוגרים השפה כבר התלכלכה.

מלאכה, זה לקחת חומר ולבנות משהו שמשרת אותך, פונקציונאלי, כמו כיסא. וכך גם עבודת האדמה. בתוך המלאכה, יש מה שהאדם הלבן קורא אסתטיקה, וכבר שם יש לך אפשרות להיפתח מעשייה להשתאות, לאומנות. ואצלי האומנות תמיד הייתה שזורה במלאכה. אני מצביע על התדר הזה של יצירה הנמצא תמיד בפוטנציאל במלאכה. וזה מה שאני עושה בחיים - אני פותח את התדר הזה אל האנשים.

השהות שם היא עניין של ניסיון. גם אנשי רוח יכולים לשהות שם ולהיפתח. אך אז אתה מחובר רק לאוויר. כשאתה במלאכה, אתה מחובר לכל היסודות - אדמה, רוח, אש, מים. וכחוקר, אני מנסה לזהות את האלמנטים שיכולים לגלות פנים שונות ביצירה. בעץ, היסודות הללו שזורים בצורה מדהימה. זה החומר הכי מפותח. המים בעץ זה כמו בגוף האדם, 70-80 אחוז. זה המון. העץ בונה

מתוך כל היסודות שיונק מהאדמה, תאית, אך המים הם אלו שהחזיקו את כל היסודות הללו, באו מהגשם עם היסודות הללו. ואיפה הוא יסוד האש בעץ? השמש היא האש. וקרני השמש הם המשחררות את הכלורפיל מהעלה, החמצן מופרד מהפחמן, וכך נוצרת התאית. ההפרדה הזו נעשית ע"י השמש וכך נוצרת התאית. היא איננה בתוך העץ, אך הוא מגיב אליה. "

מה זה אומר לעבוד עם ילד?

"לתת לו להתנסות. אתה נותן לו חומר, וכן את האמצעים הטכניים, חימר, פלסטלינה, מפסלות, אך אתה מתמקד לא בטכנולוגיה, אלא בלחבר אותו למגע עם אותו חומר. שירגיש שהוא מבין אותו, ויכול להוציא ממנו. אתה עושה זאת בצורה של חיזוק ההתנסות הטכנית, ואתה תומך. במילים אחרות, 'שם אפס' על העבודה הטכנית. זה לא מענין, אלא אני בא מהיצירה, כדי שהוא יפתח את עצמו, ויצליח להביא את הרעיון שלו. אז יש לו רגש שהצלית. שמחה. ואני שם בשביל להיות כלי ליצירה שלו. לתמוך איפה שהוא חלש, איפה שקשה לו לסיים. אני תומך. מקומות אלו אני תומך.

כל התנסות כזו שהיא שלמה, מעבירה את הילד בכל המקומות. לכן הוא יגיע גם למקומות החלשים. וצריך לזהות מהר ולתמוך. לך יש את כל חלקי הפאזל. הילד מביא את הפאזל שלו, וחלק שחסר לו, אני מספק לו. המבחן, הוא הסיום. ולפעמים אני מסיים ולא מרגיש מרוגש ומסופק. כי החלק של הכוונה, לא היה מדויק. או לא היה בכלל. וכמורה צריך לזהות את זה מהר. ובאומץ לדעת לעצור את העבודה בהחלטה משותפת, אם יש צורך בכך. יש דלתות שכרגע התלמיד לא יכול להיכנס לשם, כמו העידונים של הבעות רגש בפסל, שנוגעים במקומות עדינים. ויש את ענין הביקורת, שחשוב לא להיות שם כמורה.

בעבודה בקבוצה, זה אותו תהליך. עוברים דרך כל המקומות. הייתה לי קבוצה שפיסלנו ביער, כבר 13 שנה. וכמה מחבריה, נכנסו לקטע של אגו, שבזכותם קיים הפרויקט הזה, ושאר החברים לא יכלו להכיל אותם. אני הגבתי, שאמרתי להם 'אני לא מאמין בכוונות שלכם'. גם אם הדברים נכונים, זה חוסם את היצירה. ובקבוצה אסור לך לגזור תהילה לעצמך, זה חוסם יצירה. בקבוצה כל אחד מביא את האנרגיה שלו, וביחד יוצא משהו גדול. אחד יכול לתמוך בשני, אך אסור לגנוב את הכוח לעצמך. וזה גם מה שעושה מורה עם ילד. תומך. אתה משחרר ממנו את הדיבור הפנימי "אני טוב אני לא", שהוא דיבור של מבוגרים לא שלו."

לסיכום, בראיון עם אמיר באומפלד ניתן לראות כי הוא מחשיב את העיסוק במלאכה כאמצעי לחיבור הילד ליצירה שבתוכו. תפקידו של המורה הוא לאפשר לילד סביבה תומכת ומאפשרת להגיע לכך.

ראיון עם אייל בלוד

אייל בלוד, הינו מרצה בחוג לאנתרופוסופיה במכללה לחינוך ע"ש דוד ילין, ועומד בראש המכון לחינוך ולקיימות במכללה. הוא אמן בפיסול ובגילוף באבן ובעץ, והיה שותף במספר סימפוזיונים של בינלאומיים לגילוף, בארץ ובעולם. בארבע עשרה השנים האחרונות, הוא מלמד נגרות ומלאכות קדומות בבית הספר האנתרופוסופי "אדם", במושבה הגרמנית.

ספר על נסיון בחינוך עם ילדים.

" בשנים האחרונות אני שותף בסימפוזיונים, לגילוף בצ'נסו, שזה פיסול של גזע עץ שלם, בעזרת מסור שרשרת. לרוב, במשך תקופה של שבוע, אתה יוצר פסל מהגזע, יחד עם קבוצת ילדים.

בשש עשרה השנים האחרונות, מאז 1995, אני מלמד נגרות בבית הספר אדם, קבוצות מכיתות ז'-ח'. הדגש הוא על אמנות שימושית. אמנם יש גם "טוטמים"⁶, שבנינו בעבודה קבוצתית, אך זו עבודה מסוג אחר. ישנן עבודות שאנו יוצרים כל אחד לעצמו, כמו שולחן או מיטה, שילדים בונים לעצמם, וישנן עבודות שאנו יוצרים בקבוצות, כמו גילוף שערי בית הספר. צריך לראות את זה בעיניים, אבל אלו תהליכים שהם גם מעצבים וגם מפתחים וגם מגיעים להסכמה, איך זה יראה. כי זה גילוף קבוצתי."

מה החשיבות של המלאכה בחינוך אצל הילדים?

"יש לזה חשיבות בכמה רבדים. קודם כל, אנחנו צריכים להבין מה החשיבות של זה דוקא היום. הרבה מהילדים היום נכים תנועתית, ובעצם, יש שתי קיצוניות. יש כאלה שהם מדהימים בגוף שלהם והם עושים את הדברים שאף אחד לא מאמין שאפשר לעשות בכלל עם הגוף, לקפוץ מגגות, סקייטבורדינג, כל האקסטרים. אבל זו קבוצה מאוד קטנה. אך הרוב נכים, נכים תנועתית. אז קודם כל שהילד יידע לעבוד עם הגוף שלו באופן הכי בסיסי והכי פשוט, איך לעבוד עם פטיש, איך לעבוד עם מסור. שיבינו שהגוף עוזר להם ולא מתנגד אליהם. מה שהם חוו עד כה, זה שהגוף מתנגד אליהם, לא איתם. אז ברובד הזה, תפקיד המיומנויות הפשוטות, הוא לתת להם לחוות, לפעמים

⁶ Totem – פסל ניצב, המפוסל או מגולף מגזע עץ שלם. (א.ב.).

פעם ראשונה בחייהם, את העבודה, שבס מסוגלים להשתתף בה. אם לפני עשרים שלושים שנה הנחת היסוד היתה שכל ילד בשכונה יודע לקחת משהו וליצור איתו מה שהוא צריך, מדף שרפרף, כיום, זו חוויה שכמעט לא קיימת אצלם. זה מפיק אצלם כאלו חיוכי עונג, רק לדפוק מסמרים בקרש.

הרובד השני הוא פיתוח חשיבה ויכולת יצירתיות שאני בכלל מסוגל לחשוב ולעבור מהדו-מימד לתלת מימד. ציור, מחשב, זה הכל דו מימד. פתאום הם נפגשים בגילוף, שזה כבר תלת מימד. אולי זה אפילו דו-מימד וחצי, מין עבודת מעבר לתלת מימד. אני עוסק הרבה בתבליטים או בגילוף בתבליט, כי בשביל ליצור מקום גבוה, צריך להנמיך את המסביב לו, ובחימר, צריך להוסיף חומר. לפעמים הולכים קדימה ולפעמים אחורה. העץ למעשה מכריח אותך לבדוק את ההרגלים שלך ובצורת הזה מלמד אותך חשיבה מסוג אחר.

הרובד הבא, הוא של מסוגלות. שאני יכול לעשות משהו שאני רוצה להשתמש בו. כף, קערה, משחק מנקלה. בכיתות ז' הגעתי למצב שכל ילד הכין מה שהוא צריך לחדר שלו. מיטה, מסגרת למראה.

בכל אלו, אתה עובד דרך האישי, יש שלבי תכנון, שלבי ביצוע, אתה מפתח דרכי חשיבה, התמודדות, שימוש בכלים, יצירתיות, גמישות, אלף ואחד דברים שאתה צריך לעשות כדי שהעבודה הזאת תצא כמו שצריך. אך מכל אלו, מה מכין אותם למאה העשרים ואחת? העץ, הוא משהו מאד ותיק. אותו דבר שהיה לפני ששת אלפים שנה, קיים גם היום. וגם אותם כלים, גרזן, מסור, לא באמת השתנו. אך בניגוד לאז, מה שמאפיין את המאה העשרים ואחת, הוא הצורך בעבודת צוות. חברות גדולות כמו מייקרוסופט, מבוססות על עבודת צוות. אתה משתמש בחלונות? אתה יודע כמה אנשים פיתחו את זה? זה לא בן אדם אחד, זה מאות, אלפים. אין לך היום שום דבר שמישהו יוצר לבד, גם אם הוא יוצר לבד זה לא בדיוק נכון כי גם יש לו את המצלמה, הבנויה על המון ידע. כל הזמן עובדים בעבודות הקבוצתיות. וזה כמו לגלף דלתות וכל מיני פרויקטים שאתה מנחה כקבוצה ואתה מבצע כקבוצה, זו אחלה הכנה לעולם העבודה של המאה עשרים ואחת. "

כאדם בעל קושי בעבודה קבוצתית, אני תוהה מה עבודה כזו תעשה לי...

" תראה, צריך ללכת עם זה בעדינות. כי אני גם עבדתי גם עם ילד שהוא על הסף של הספקטרום האוטיסטי ולחבר אותו לקבוצה היה סיפור לא פשוט וזה הצליח בסוף. יש פה פוטנציאל אדיר אם חושבים על זה אחרת. אני לא חושב איזה מוצר יוצא לי, אני חושב איזה תהליך אני מעביר את הילד בעזרת העץ. כשאתה חושב ככה אתה מרגיש שנפתחים לך יותר דברים. אמנם, רוב הילדים הרבה

יותר קל להם לעשות, שכולם עושים משהו אחד, הרבה יותר קשה שכל ילד יהיה לו את הפרויקט ואת המיזם שלו. יש פה כל מיני אתגרים שלא להרבה אנשים זה מתאים לעבוד בצורה שאמרת לי. זו חשיבה אחרת."

מהן התחנות שעברת בתחום החינוך בחיידך?

"הייתי מרצה במתמטיקה ומדעי המחשב באוניברסיטת בן גוריון, ארחי שלמדתי שם את התחומים האלו. את הידע המקצועי שלי למדתי בתיכון מכשור ובקרה, לא יודע אם אתה מכיר את המקצוע הזה אבל זה אתה לומד קצת מכל דבר, קצת מכאניקה, קצת אלקטרוניקה כאילו יש לי, קיבלנו המון ידע. והפרויקט סיום שעשינו שם שלושה חבריה בנינו דגם של מעלית. הכול. מהמעגל המודפס, מתכנון המעגל המודפס עד החריטה וכל מה שצריך. לצרוב אותו וללכת אל המחרטה לעשות את החלקים לשים את המנוע לחבר, הלוואי וכל ילד היה יכול לעשות כזה דבר. זה פרויקט סיום, אתה מבין? דבר כזה מכשיר אותך לחיים, נותן לך כלים. באותו רגע נמחק לך הפחד ממחשבים. יש פה משהו שאתה, שמצריך גם חשיבה, גם יכולת ביצוע, גם אינטגרציה מה שאתה רוצה. וכל השאר כל העץ למדתי בעצמי."

זה עוד יסוד שאתה מדבר עליו של האוטודידאקטיקה?

" בטח, מה, אתה חייב היום אוטודידאקטיקה כי הדברים משתנים אתה צריך כל הזמן ללמוד לבד אין מה לעשות. היום, בעולם שמשתנה בכזה קצב, אתה כל הזמן צריך ללמוד מחדש לפחות חלק. זו כבר לא בחירה, אתה לא יכול לעבוד רק על הרגלים. והעבודה עם האומנויות היא מכריחה אותך כל הזמן לקחת עוד צעד קטן ועוד צעד קטן וללמוד בעצמך. מהבחינה הזאת היא מכשירה אותך לחיים הרבה יותר טוב מאשר כל מיני מקצועות אקדמאיים, לכן צריך להחזיר חלק מהדברים האלה דווקא בשביל ההתמודדות עם החדש לא בשביל, זה לא לחזור לנוסטלגיה אחורה - מיומנויות של ציור ופיסול והגילוף כדרכי חשיבה, לא כמיומנות ספציפית.

אחר כך הלכתי להיות גנן בגן ילדים אנתרופוסופי, בירושלים. משם המשכתי לתואר שני בחינוך וולדורף בארצות הברית, ושמה תוך כדי לימודים הקמתי חברה שנקראת 'singing hummer' הפטיש המזמר, ובניתי בתים, שיפצתי בקבלנות וכך התפרנסתי. ואז חזרתי לקחתי פה חינוך כיתה בבית ספר האנתרופוסופי. תוך כמה שנים לקחתי את תחום העץ, ואת זה עשיתי עד השנה ואז פיתחתי את כל התפיסות שדיברתי איתך עליהן."

מהם המקורות המשמשים השראה עבורך?

"תראה, ברובד אחד יש לי התפתחות בהבנת הילד, זה חינוך וולדורף ואנתרופוסופיה. רובד שני זה ההבנה של הקשר בין הטכנולוגיה להתפתחות. עבודת המאסטר שלי זה The Evolution Of Technology As If People Matter. לדוגמא: היום יש לנו כלכלה אבל לא חושבים על האנשים בתוך הכלכלה. הכלכלנים לא רואים את הבן אדם ממטר, נכון? אז איך אני עושה משהו כשאני לוקח בחשבון את הבן אדם שהוא חלק מהעסק? קודם כל אני צריך להבין את ההשלכות, את היחס בין האדם לטכנולוגיה, בין האנושות, התודעה, ההתפתחות לטכנולוגיה. אז זה מחקר שאני עוסק בו, וגם אני מראה שכל המצאה טכנולוגית משמעותית משנה את החברה, משנה את האדם, משנה את עולם הדימויים שלו, את התפיסות שלו. מכאן ש חלק מהחשיבה זה מה צריך להיות בעתיד ואיך אני מכין את הילדים לעתיד ואיך אני מבין את זה. ומתוך מה שהיה בעבר, מה צריך לשמר, מה צריך לשנות? אז יש פה תפיסת עולם שלמה שמתחילה על הקשר בין האדם לטכנולוגיה שאני מתרגם אותה גם לעשייה בעץ.

כאן נכנס התרגום של עולם האידאות, למעשה היומיומי, איך לתרגם את זה למלאכות - לכך אני נעזר הרבה מתוך הבנה ותרגום של הפילוסופיה של שטיינר."

מה דעתך על השינוי שעבר החינוך המקצועי בארץ?

" סגירת או חניקת בתי הספר המקצועיים הינה טעות גדולה. ענקית. כי אם אתה מבטל צד שלם של יכולת אנושית בלימודי בית הספר, אז כל מי שלא טוב אקדמית, אין לו זכות קיום, גם אם הוא יכול להיות מצוין בהמון תחומים נוספים. אין מנוס מכך שצריך גם מי שעובד במחשבים, וגם מי שעובד עם הידיים. מעבורת החלל קולומביה השניה, עמדה להתפוצץ, כי האריחים שהגנו עליה ניתקו ממקומם. היא ניצלה אודות לאסטרונאוט שיצא עם מסור של דולר, והחזירם למקום.

ברגע שסגרת והלכת לצד אחד נישלת המון אנשים מהדימוי העצמי שלהם מהמסוגלות שלהם ומהיכולת שלהם לפרוח, ואז במקרה כזה אנחנו נותנים רטאלין ומסממים אותם למוות. ובאותו זמן היו מגדלים בגינה היו עושים אלף ואחד דברים שמועילים לסביבה, והסביבה הייתה חיה ולכולם היה יותר טוב, יש המון צורות של ידע ויש המון צורות של ביטוי וניתקנו פשוט סגרנו ענף. עכשיו, זו מכה לכלכלה, וזה מכה ברבדים נוספים. עכשיו צריך להתחיל לחדש את זה ולהחיות את זה ברמות עוד יותר גבוהות. אז יש אולי צורות הוראה שלא התאימו וצריך לחדש את הצורות. לעשות את זה יותר רלוונטי. בסדר אבל הא בין זה לבין לזרוק את הכול זה קצת. זה עבר מקיצוניות

לקיצוניות, כן? אז צריך פה איזשהו מקום הרבה יותר מאוזן והיום לבריאות של כולנו אנחנו צריכים את הדברים האלה חזרה ואם תסתכל בתערוכה עכשיו שיש פה ב"דוד ילון" אז מה המנהל רשם? שיעור של חינוך יצירתי אחד יכול להציל ילד, זה המנהל מליפתא אז תחשוב כמה ילדים היינו יכולים להציל אם היינו משאירים חינוך כזה, כמה ילדים הולכים לאיבוד? ואז הם צריכים להגיע לליפתא כשהם כבר אאוט קסטינג ופתאום איזו מורה לאומנות פוגשת אותם ומחיה אותם בחזרה? זה לא שפוי, יצרנו מערכת לא שפויה."

הא האם ישנה איזושהי גישה חינוכית שמנחה אותך?

" היום אנחנו קוראים לה חינוך לקיימות שנמצא ברמת הקהילה אני מדבר על חיבור נכון בין סביבה, חברה וכלכלה רק ששלושתם נפגשים אז זו קיימות וזה לא פשוט אין הרבה דברים שנעשים ככה היום. ברמת הפרט זו גישה ההוליסטית של לחבר בין ראש ידיים ולב, רק כשאני מחבר את האדם כשלם אז אני יכול לחנך כמו שצריך, כל חינוך שיהיה חד מימדי או חד צדדי, פוגע. "

מה ההתנהלות האידיאלית בכיתה בעיניך?

"שאני מיותר. כן, שאני מביא את הילדים למצב שהם עובדים כי הם רוצים והם יכולים והם לא צריכים אותי. זה האידיאל, הבנת? שהם באים, וגם הגעתי לזה, הילדים היו באים נגמרה ההפסקה נכנסים אתה, אני עוד לא שמה וכבר תק תק תק תק הפטישים הכול עובד, הם עובדים כי הם רוצים לעבוד מתוך הנעה אבל ב-א' וב-ע' פנימית ולא כי מישהו חיצוני כופה עליהם זה ההתנהלות האידיאלית, זה הכול, נורא פשוט.

מה הניע אותם? משהו מוטיבציה פנימית מה אכפת לי מה הניע אותם. אני צריך להביא אותם עד לזה שאני מיותר ואז אני צריך ללכת הלאה, זה התפקיד שלי, התפקיד שלי להיות מיותר. שהם לא תלויים בי, אתה מבין? יש את המשפט שאני אומר אנחנו לא נותנים לא דגים ולא חכות, אני מלמד אותם לייצר את החכות, אתה מבין? זו העבודה שאנחנו צריכים להגיע אליה ואז זה שלהם. "

האם זה רלוונטי לכל שיעור?

"בוודאי, מבחינתי תמיד, לפעמים לוקח לך שנים עד שתגיע לשם אני לא אומר שזה מייד. אבל אחרת הבן אדם לא נהיה עצמאי הוא לא נהיה חופשי הוא תמיד תלוי בך. וזה לכל שיעור רלוונטי, וזה לא פשוט להגיע לזה. זו דרגה מאוד גבוהה, אם אתה לא שייך לזה בחיים אתה לא תגיע לזה כי

זה גם לוותר על התלות בך. , להרבה אנשים זה לא קל, אבל אם אתה עושה את זה משהו חדש נפתח שבחיים לא תוכל אם רק תנסה להכניס אותם לתוך המסגרת שתלויים בך כי אז אתה מגביל אותם לפי המגבלות שלך ולמה שיהיו מוגבלים לפי המגבלות שלך?"

מה חשוב בעיניך בהתנהלות שיעור?

" קודם כל, שאני משתמש בכלים אמיתיים, ואני נותן להם את הכללים ואם יש בעיות משמעת אז הילד פשוט נפצע ואז הוא מבין את זה."

ואיך אתה מתייחס לפגיעה של ילד?

"אני קודם כל שואל אותו מה הוא לא עשה נכון מהו, הם יודעים את זה , ישר מבינים שהם לא עבדו לפי הכללים, כללי הבטיחות כללים נכונים של העבודה."

"תשמע, הא קודם בשיעור הראשון אני פשוט מפיל מפסלת על חתיכת עץ, תחשבו מה ייקרה אם זה נופל לכם על הרגל? הם רואים. אני ממחיש את זה. אני אומר אוקי, יש פה מקדחה. מה קורה עם שיער פזור? זה יקרקף אתכם, זה בסדר קצת להפחיד. ולא אני שם את הגבולות. החומר שם לכם את הגבולות, אם תעבדו לפי הכללים אין סיבה שתפצעו."

לסיכום, בראיון עם אייל בלוך ניתן לראות בברור תפיסה הוליסטית של יחסי הגומלין של האדם וסביבתו. בתוך כך המלאכה באה ללמד את הילד את יכולותיו ובייחוד את יכולתו להיות יוצר בעולם. תפקידו של המורה לפיכך, הוא להביא את הילד לידי חיבור למלאכה.

ראיון עם דני פרדקין

דני פרדקין, משמש מורה לנגרות בבית הספר לחינוך מיוחד "ארמון" במרכז אבו גוש, מזה שלוש שנים, ומפתח תכנית גינה קהילתית ירוקה, בבית הספר בבית שמש. קודם לכן שימש כראש המכונה הקדם צבאית באדרת. מאז עזב את תפקידו, הוא מתמסר ללימודי "עמלנות". פיתוח ועבודה חינוכית של מלאכות כפיים, המותאמות לתרבות בישראל. הוא מתמקד בשלושה תחומים – אדמה, עץ, ומזון, תחומים הקשורים זה לזה, וניזונים זה מזה. הראיון עימו התבצע בבית הספר "ארמון", לאחר תצפית בשיעור בסדנא בבית הספר. הסדנא בהנהלתו, מייצרת מוצרים למכירה בידי

תלמידי בית הספר, וממחזרת משטחי עץ, על פי תכנונו של דני. דני הינו שותף במכון לחינוך לקיימות במכללה לחינוך ע"ש דוד ילין, ומרצה במכללה בתחומי גינון טיפולי, וחינוך לקיימות.

מיהם ההוגים שנותנים לך השראה בעבודתך?

" ההוגה שלי הוא בעיקר אבא שלי. בסוף שנות העשרים של המאה הקודמת הוא למד בבית הספר "בית חינוך לילדי עובדים" בתל אביב, זה היה בית ספר שהכשיר בעצם את הדור הבא של תנועת הפועלים. יצחק רבין היה יותר צעיר מאבא שלי אבל הוא למד באותו בית ספר. באלף תשע מאות עשרים הקימו את בית הספר קבוצת הורים מהמנהיגים של תנועת הפועלים. המורים שם היו המובילים בכל התחומים של הפילוסופיה והעמלנות והחקלאות והטבע. אליעזר סמולי, מרגולין ועוד "

זה קצת דומה לסיפור הקמת בצלאל

" נכון, אם תלך לעיר העתיקה, יש ליד שער יפו, כנסייה אנגליקנית, שבה הקימו בתי מלאכה למלאכות זעירות ליהודים. יש שם תערוכה קבועה. לא בית ספר, סדנאות להכשרה מקצועית ליהודים בראשית המאה העשרים. הם ראו בזה שני מכשירים, אחד כדי להעביר את היהודים על דתם. אבל הם גם ראו צורך אמיתי כדי שתהיה פרנסה לעניים של העיר העתיקה. נימצאו שם כל מיני קופסאות ומזכרות מעצי זית והמון דברים נורא יפים.

נחזור לבית חינוך עובדים, אבא שלי שהוא למד בכיתות יסוד. הוא למד חקלאות כלומר למד לגדל ירקות, למד לגדל דבורים, הוא למד להכין אוכל מהדברים האלה, כלומר הם אכלו את מה שהם גידלו כי הייתה שם כלכלת בית והיה שם בית מלאכה נגרייה. כלומר הם למדו להכין רהיטים שולחנות כיסאות כל מה שצריך הכול בבית ספר, עכשיו הבית ספר קם באלף תשע מאות עשרים, במקביל באירופה קם הזרם האנתרופוסופי של רודולף שטיינר, מבלי שהם יידעו אחד על השני. אבל הם צמחו מאותן אסכולות חינוכיות ובעצם אם בודקים היום את הבית ספר האנתרופוסופי הוא מאוד דומה לבית ספר, לבית הספר לילדי עובדים בתל אביב. הא הזיכרון שלי שאבא שלי תמיד הזכיר שאת כל המיומנויות שלו בחיים של עבודה בידיים, בהשקפת עולם ובתפיסה הוא למד מבית הספר הזה. "

מהו ערך לימוד המלאכה בבית הספר?

” אני רוצה להדגיש שלכל נושא המלאכות וכל נושא עבודת האדמה וכל הנושא של ”כלים לחיים” מיומנויות ידיים, שנסתדר, ומה אנחנו יכולים לעשות יש לזה ערך חינוכי שאי אפשר בלעדיו. אם אנחנו מוותרים עליו, אנחנו מוותרים על ערך מאוד מאוד חשוב בבסיס החינוכי שלנו. אנחנו שותפים באחריות לגדל דור של אני קורא לזה אימפוטנטים אנשים שבעצם הכול בא מבחוץ פנימה, אין שום דבר שבא מבפנים החוצה. ואותו חינוך שאני קורא לו חינוך עמלני או חינוך ערכי, הוא בא מבפנים החוצה כלומר הוא נותן לאנשים את הכלים באותו חלון קטן שאחרי זה ישרת אותם לכל החיים בכל מה שהם יעשו. זה עוזר בקבלת החלטות, וזה הביטחון שאני יודע לבנות. עם אותם כלים אתה יכול לבנות שרפרף קטן ואתה יכול לבנות בית. זה לא משנה, זה אותם כללים. הנה, עם התלמידים פה התחלנו עם השרפרפים והנה אנחנו בונים את הפרגולה, אנחנו בונים עכשיו חממה לבית ספר. התלמידים בונים, הם יודעים את הכול הם יודעים את כל הכללים. והם יוצאים עם ביטחון שהם יכולים להסתדר בחיים. מלבד זה, שמלאכות זה תרבות, זהו ראי של תרבות. וכן להיפך - התרבות זה המלאכות והמלאכות זה התרבות.”

מתי התחלת לעסוק בחינוך למלאכות?

” בגיל חמישים ושתיים והזמינו אותי לשפץ אגף במוזיאון הארץ. כדאי לבקר שם, כי הוא עוסק בכל התחומים של המלאכות, ארכיאולוגיה, ובכלל. ואני בתור ילד זכרתי שהיה שמה רחוב עותומאני משוחזר עם כל בעלי המלאכות והיו שם בעלי מלאכה שעבדו, ובתור ילד זה היה בשבילי חלום. באחת ההפסקות בשיפוץ הזה ששיפצנו את אחד מהאגפים של הזה הלכתי לחפש את הפינה הזאת ומצאתי אותה באיזה מקום נידך במוזיאון. ולא רק שלא מצאתי את בעלי המלאכה, היו שם קורי עכביש. כלומר שאנשים לא מגיעים לשם, וזה נראה כמו מחסן. דפקתי על השולחן, ואמרתי לעצמי: זה מה שאני הולך לעשות. ואמרתי אני בוחר שלושה דברים פשוטים שהם ממאפייני התרבות שלנו, ואני מנסה להחזיר אותם או לחבר אותם או לבנות סביבתם עולם חינוכי תרבותי. אז לקחתי שלושה תחומים: אחד זה נושא האדמה שזה הבסיס להכל, שזה כל הנושא של בנייה באדמה, קדרות, פיסול באדמה, חקלאות, גינה חינוכית שכבר לא קיים שפעם בכל בית ספר היתה גינה חינוכית. שתיים זה היה עץ. ואז הסתכלתי בכך הזה של הנגר, חרש עץ. אז היה שם נגר שהכין שרפרפים עם מחרטה, לא חשמלית, אלא ידנית המסתובבת עם קשת. וביד השניה הוא אחז במפסלת. עבודה מדהימה. והחלטתי שזה המוצר שלנו. כמו שכשאנו נוסעים למרוקו אנו חוזרים עם משהו משם שמאפיין את התרבות המקומית, ובשבילנו זה מרוקו. זה קשור לתרבות במקומית, לאמצעי הייצור המקומיים. אז הגעתי לבעל המלאכה הזה, ואמרתי, זה יכול להיות שלנו, את זה עשו כאן. וחיפשתי חומר גלם מקומי, שמה לעשות, אין לנו כאן כל כך עץ. ובהברקה של רגע, ראיתי את המשטחים של ההובלה

מעץ, והבנתי שזהו זה, נייצר שרפרפים מהמשטחים האלו. וזה מה שאנו עושים כאן בבית הספר באבו גוש. פיתחתי שיטה, איך כל ילד מכיתה א', יכול לבנות שרפרף לבדו. "

לפי זה, מהי מטרת העשייה כאן?

" ילדים היום בקושי יודעים לקשור נעליים. כאן במלאכה הזו, לומד הילד מיומנויות רבות לחיים. דפיקה עם פטיש ומסמר. חיתוך עם מסור ידני ומסור גייקסו⁷. ובהמשך, הכנת המושב עם חבלים, שזהו תחום מאד חשוב ובסיסי, כמו כשהייתי בשומר הצעיר. כך כל ילד יוכל ליצור את השרפרף מתחילתו ועד סופו. התחום השלישי שבחרתי להכניס לבתי הספר הוא האוכל. אמנם אני כאן רק באמצע הדרך, אך כבר יש כאן את הקטלוג של המוצרים שאנו מכינים כאן. ואת השרטוטים של הכנת כל מוצר. בשיעור אני מסביר איך מפרקים את המשטח ואיך בונים אותו בצורה נורא פשוטה. "

אתה עוקף את המסמרים?

" כן, אני עוקף אותם כי אי אפשר לפרק משטח אם יש שמה מסמרים משוננים, זה השיעור הראשון שאני מלמד אותם ואז פשוט חותכים את הרווחים האלה ובכל השאר אנחנו משתמשים במדורות ובזה אנחנו לא זורקים. בשביל לאפות את הלחם אנחנו נשתמש בשאריות. לשרפרף יש מידות קבועות. חתיכות של שלושים ושתיים ס"מ, וחתיכות של עשרים וחמש ס"מ, שמתאימות כמעט לכל המשטחים הסטנדרטיים.

לסיכום, הסיפור של בית המלאכה כאן, יסודו בפעילות חינוכית בה ייצרו התלמידים שרפרפים ורהיטים ממחזור משטחי עץ. העושים במלאכה אלו תלמידי בית ספר "ארמון" לחינוך מיוחד באבו גוש, השאיפה שלנו לעורר את חדות היצירה, להתנסות בעולם העבודה, לרכוש מקצוע ולהיות עצמאיים. זהו הסיפור. "

⁷ מסור חשמלי Jigsaw – עובד על עיקרון של מסורית קופצת. אני מעט חלוק על דני באשר לגיל בו אפשר לתת לילד לעבוד עם המכשיר. (א.ב.)

מהו היחס בין המורה לתלמיד בסדנא שלכם?

"המטרה שלנו היא זה ליצור שותפות שהתלמידים שותפים למה שקורה בבית מלאכה, הם בנו פה את הכול, חשמל זאי (תלמיד בית הספר בן 17) עשה לבד את כל החשמל, הוא לא חשמלאי אבל לימדנו אותו את העקרונות ויש לו ידיים טובות, ובעיקר לזאי יש המון המון רעיונות, חצי מהרעיונות של הבית מלאכה כלומר איפה לשים את המכשיר, איך לסדר אותו, איך לסדר שיהיה נוח לעבוד איתו, זה רעיונות של זאי. אנחנו גם בונים את בית המלאכה, וגם מייצרים תוך כדי. במשך שנה וחצי אנחנו כבר בונים את הבית מלאכה במתכונת הזאת, לפני זה היה קצת במתכונת אחרת. בהתחלה של כל שיעור או סדנא אנחנו עושים שיחת פתיחה, שואלים מה שלום לינדה, מה שלום בעלה של לינדה ותוך כדי, הנה טוב ששאלנו אתה רואה? שואלים את אחמד עלי איך היה שבת? ואת זאי איך היה? ואנחנו מדברים - זה דבר ראשון. ואחרי זה אנחנו מתכננים את העבודה מה נעשה היום בסדנא. יש לנו שתיים אבל זה בערך שעה נטו. אנחנו גם סוגרים בסוף שזה בערך שעה נטו עבודה. אז הא זהו מה שתכננו עכשיו הא בנינו פה מסגרת עץ גדולה שבחלון המרכזי זה הולך להיות חלון נפתח אנחנו רוצים לסגור פה כדי שהאורחים שלנו לא יקפאו מקור וגם שנוכל לעבוד בחורף אז אנחנו סוגרים פה עם פלסטיק שקוף אבל אנחנו רוצים שהוא גם ייפתח כי בקיץ מאוד חשוב פה האוויר עם כל האבק שיש לנו פה בנגריה, אז עלה רעיון לשים צירים וזאי ואדר תכננו את זה ובנו, מחר הם ירכיבו בעצם זו תהיה דלת גדולה. בסוף הסדנא יש לנו מחברת בה אנחנו כותבים מה אנחנו עושים בכל יום, כותבים נוכחים, מה עשינו, הערות, אנחנו מסמנים "ויי" ליד כל שעה שהם עבדו, הם מקבלים תגמול פר שעה שהם היו שותפים לסדנא, הם מקבלים כסף אנחנו לא. וזהו ואנחנו משתדלים להרגיש כמו משפחה בעיקר בנושא של האחריות של מה שקורה כאן...

מילה נוספת על אבא שלי - בשלב מסוים, הוא לקח על עצמו לנסות לייצר יותר אוכל בעולם ולעזור למדינות המתפתחות באסיה, אפריקה ודרום אמריקה, לכפריים ולחקלאיים ולאנשים העניים שיוכלו לדאוג לעצמם, לייצר לעצמם יותר אוכל. והוא עשה קורסים פה בארץ וגם במקומות עצמם. העקרונות שלו היו שהוא צריך להשתמש בידע המקומי המצוי אצל האנשים שם, כדי לחזק את האנשים, שיקבלו ביטחון עצמי שהם יוכלו לעשות את השינוי בעצמם. אחד הקורסים שהם עשו היה ללמוד נגרות פשוטה מקרשי הבניין שיש להם. את זה אני זוכר בתור ילד, ויש לי עוד בבית שולחן עבודה של נגרייה שהם בנו מקרשי בניין שהם עשו, פרויקט שנלמד בקורסים שבהם תלמידים מכל היבשות. זה היה חלק מההכשרה שלהם - נגרות בניין פשוטה. התחילו עם בניין שולחן עבודה ואיך בונים שולחן ואיך בונים כיסא ואיך בונים בית ואיך בונים סככה. ואת אותם עקרונות שהוא למד בבית חינוך בשנות העשרים, הוא העביר הלאה לעולם, משנת חמישים ותשע שישים עד שנת שמונים

וחמש. בשנותיו האחרונות, אבי זיהה שבתי הספר בארצות המתפתחות, יכולים להיות מרכזים להפצת הידע של אותם רעיונות נלמדים, והפך אותם למרכזי לימוד והדגמה."

לסיכום, הראיון עם דני פרדקין מבליט את המלאכה על רקע ההתפתחות ההיסטורית שלה, ואופייה המקומי בארץ ישראל. לימוד המלאכה מאפשר לתלמיד רכישת תחום מעשי בחיים המלווה בתחושת סיפוק והצלחה. תפקיד המורה לחלוק מניסיונו ומן הידע שלו, ופיתוח היכולות השונות של התלמיד.